

РОМАН БОРКОВСЬКИЙ

АМЕРИКАНСЬКА ДЕМОКРАТІЯ

АМЕРИКАНСЬКА ДЕМОКРАТІЯ

ІДЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ
АМЕРИКАНСЬКОЇ
ПОЛІТИЧНОЇ
СИСТЕМИ

ВИБІР РОМАНА БОРКОВСЬКОГО
ВИДАВНИЦТВО "СУЧАСНІСТЬ"
1990

АМЕРИКАНСЬКА ДЕМОКРАТІЯ

ІДЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ

АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

Статті і вибір документів Романа Борковського

АМЕРИКАНСЬКА ДЕМОКРАТІЯ

Ідеологічні основи американської політичної системи

Статті і вибір документів Романа Борковського

СУЧАСНІСТЬ
1990

Обкладинка Ірини Ганкевич

Редакція Ніни Ільницької

Документи з англійської переклали

Анна Бойчук-Щепко, Вадим Павловський, Ніна Ільницька

Комп'ютерний набір Ірини Білевич

Безкислотний папір

AMERICAN DEMOCRACY

Ideological Foundations of the American Political System

Articles and Selection of Documents by Roman Borkowskyj

SUČASNIST — 1990

All rights reserved.

Copyright © 1990 Sučasnist

Library of Congress Catalog Card Number: 90-70002

ISBN 3-89278-020-X

Printed on acid-free paper.

ВІД ВИДАВНИЦТВА

Пропонуємо нашим читачам збірник документів до історії американської демократії, книжку, яка ставить собі за завдання виповнити ту прогалину, яка далі панує в нашій політичній літературі. Тут знайдемо точніше пояснення про те, що саме слід розуміти під «новим і праведним законом Вашингтона»; звідки цей «закон» з'явився, які його фундаментальні принципи і як вони кристалізувалися в суспільно-політичній системі протягом більш ніж 200-літньої американської історії. Це завдання нашої добірки документів американської історії, починаючи з колоніального періоду аж до наших днів.

Деякі документи вміщаємо повністю, а з інших — коротші або довші витяги. Вибір документів відповідає основному задумові книжки: дати читачеві найважливіші документи, які стосуються до основ американського політичного, а частинно й суспільно-економічного устрою. У центрі уваги стоїть тут не сам устрій, з'ясування якого міститься в Конституції та інших законах, але ідеї та принципи, на яких він побудований, а якоюсь мірою також і напрямні, які лягли в основу американської внутрішньої і зовнішньої політики.

До нашої збірки ввійшли деякі документи чи витяги з матеріалів, які вже побачили світ українською мовою в виданнях Українського народного союзу (Джерзі-Сіті), за дозволом якого ми їх тут, із мовними чи правописними змінами, використовуємо. Як відомо, ще 1956 р. з'явилася праця Арнольда Марголіна *Державний устрій Сполучених Штатів Америки* (Нью-Йорк: Українська Академія Наук у США, 1956, 93 стор.), яка містить увесь текст Конституції США, разом із коментарями. Та книжка і наше видання себе взаємно доповнюють.

ПОДВИГ ВАШІНГТОНА — ЛЕГЕНДА І ЛЮДИНА

Американська революція видвигнула багато дуже здібних провідників, яким американський народ надав почесне ім'я — батьків-основників республіки. Серед них, як зірка першої величини, світить ім'я Джорджа Вашингтона. Не в усіх галузях, звичайно, перевищав Вашингтон своїх сучасників і співробітників. Наприклад, в ділянці фінансів й економіки його перевищав блискучий фінансист А. Гамільтон (Alexander Hamilton), в ділянці політичного знання — оригінальний філософічний ум Т. Джефферсона (Thomas Jefferson), проєктодавця Деклярації незалежності, та здібності Гувернера Морріса (Gouverneur Morris), головного архітекта американської Конституції. Одначе, як практичний військовий і політичний лідер Вашингтон переріс своїх сучасників на голову, і тому не диво, що вони схилилися перед його авторитетом. Навіть критичні голоси про нього як людину і керівника він умів використати та спрямувати в конструктивне русло.

Унікальне місце Вашингтона в американській історії зумовлене його заслугами у найтрудніший період її формування, в якому він відіграв головну роль — як головний командир збройних сил він відстояв мілітарно незалежність колоній, як голова Конституційної конвенції спричинився до ухвалення та ратифікації Конституції; як перший президент показав на практиці, що республіканський устрій може функціонувати справно й стабільно. В той час на Америку були звернені очі цілого світу, а зокрема монархічної Європи, де мало хто вірив в успіх республіканського експерименту. Ще в половині 19-ого ст. президент Абрагам Лінколн (Abraham Lincoln) у своїй Геттісбургській промові вказував на експериментальний характер американського почину, доля якого важилася на терезах історії. Наскільки більше це відносилось до часу Вашингто-

на, коли ще не було жадних прецедентів, на яких можна було б опертися, а всі республіканські інституції треба було творити *ab ovo*.

Зрозуміло, що такі різномірні й великі заслуги стали основою легенди про Вашингтона. Легенди часто виконують позитивну функцію, прикрашаючи історію поетичною авреолею, впливаючи на романтичну уяву широких мас, зокрема молоді. Проте, серйозні історики шукають не легенд, але історичної правди. Саме на працях того роду істориків ми базуємо цей есей про історичне значення Вашингтона. В центрі нашої уваги стоїть конкретна людина, з сильними й слабкими прикметами та незаперечними історичними заслугами.

★

Вашінгтон належав до постатей, які міняють курс історії. Парафразуючи слова Івана Франка можемо сказати, що печать його духу відбилася на історії Америки, а в слід за тим і цілого людства. Такі історичні постаті, звичайно, довго пригтовляються до своїх завдань. Тут входять в гру формування характеру, виховання і досвід. Характер Вашингтона формували, з одного боку, родинні традиції англійського стилю, а з другого — праця і боротьба на західньому пограниччі родинної Вірджинії. Якщо прийняти, що на творення специфічного типу американця впливало постійне поширення на захід пограничної полоси, разом із труднощами й небезпеками, що виникали, то треба також прийняти, що життя і боротьба на пограниччі великою мірою формували характер Вашингтона.

Якщо йдеться про формальну освіту, то вона в Вашингтона була дуже мала. Проте, він мав дуже цінну прикмету — вміння вчитися з книжок і з розмов з людьми, з якими стикався і працював. Можна сказати, що саме життя було його університетом.

В'ячеслав Липинський вважав, що позитивний і успішний державний муж повинен перейти через три фази життєвого досвіду. Насамперед, він повинен займатися

власною господаркою і виявити в тій ділянці компетентність. Він ставив риторичне питання: як можна людині довірити відповідальне політичне становище, коли вона не може дати собі ради з власною господаркою і не в стані упорядкувати своє приватне життя?

Дальшим кроком повинна бути військова служба як школа дисципліни й посвяти для загального добра. (Відомий ідеал Липинського — хлібороба-лицаря, який формувався також на українському пограниччю).

Третім ступнем повинна бути громадсько-політична праця на нижчому, льокальному рівні.

Згадую про схему Липинського тому, бо вона точно відповідає ситуації Вашингтона. Першим його заняттям та, можна б сказати, замілуванням його цілого життя, було хліборобство, до якого він вертався в усіх вільних хвилинах від мілітарних і державно-політичних обов'язків. Навіть при найбільшому обтяженні працею його думки залюбки задержувалися на родинному Мавнт-Верноні, про що свідчить його листування з людьми, яким він довірив свою господарку на час своєї відсутности, даючи їм детальні поради відносно дальшого ведення господарських справ. У тому першому періоді своєї активности Вашингтон не тільки зберіг у доброму стані успадкований маєток, але значно побільшив його пограничними землями на заході і став власником 30 тис. акрів землі.

Вже в молодому віці йому прийшлося вирушати на війну. В часі так званої Французько-Індіанської війни (1754-1763) його найменовано командантом міліції колонії Вірджінія із завданням обороняти її західне пограниччя перед втручанням французів та нищівними рейдами індіан. Ця кампанія не принесла Вашингтонові великої слави, бо він колонії не зумів оборонити, а також відзискати ключового Форт-Дюкесн (пізніше — Піттсбург). До речі, у першій фазі війни і його зверхник, генерал Британської армії Брэддок (Edward Braddock), потерпів поразку. І хоч у тій кампанії Вашингтон командував невеликими з'єднаннями (міліція колонії нараховувала не більше батальйону) і не здобув мілітарних лаврів, досвід цього пер-

шого воєнного хрищення придався майбутньому головному командирові. В той час Вашингтон робив заходи про прийняття його до регулярної армії, але без успіху. Пізніше він твердив, що причиною того був брак зв'язків з аристократичними родами Англії, які тоді рішали про командний склад Британської армії.

Вашингтон цікавився не тільки земельною господаркою та військовим ділом, але також політикою своєї колонії. У висліді, його вибрали членом Вибірної палати колоніяльної легіслятури Вірджинії. Як її члена, Вашингтона обрано 1774 р. делегатом на Перший континентальний конгрес у Філяделфії, і це відкрило йому двері до дальшої кар'єри. Тут треба відмітити, що до того часу весь його досвід був доволі обмежений, набутий в рамках однієї колонії і Вашингтон був під кожним оглядом людиною і діячем провінційного масштабу.

★

Причини конфлікту між американськими колоніями Великобританії та материком загально відомі. В його основі лежали протести колоністів проти «оподаткування без репрезентації». Традиційно, колонії мали власну самоуправу, яка включала право накладати податки. Це було респектовано королем і парламентом. Закінчення Сімлітньої війни (1756-1763), в якій Великобританія досягнула перевагу над Францією і витиснула її з Північноамериканського континенту, обтяжило державний королівський скарб великими воєнними довгами.

На основі давніше прийнятих «Навігаційних актів», британський уряд наложив мито на товари, що були предметом колоніяльної торгівлі. Особливе негодування викликав «Штемплевий акт» 1765 р., на основі якого всі правні документи, контракти, ліцензії, газети, брошури і карти до гри мусіли мати оплачений офіційний штампель. Цей акт, який викликав велику опозицію в колоніях і частинний бойкот британських товарів, був анульований парламентом в 1766 р. Але рівночасно парламент ствер-

див свою компетенцію видавати для колоній закони, які їх зобов'язували.

«Штемплевий акт» дав привід до скликання першої міжколоніальної наради в Нью-Йорку (Конгрес штемплевого акту), яка, між іншим, ухвалила Деклярацію прав і зажалень та вислала її як петицію до короля, а також виготовила і вислала ряд петицій до парламенту. Парламент відкинув петиції з формальних причин, не визнаючи конгрес легальною інституцією, передбачену законом.

1767 р. на пропозицію міністра фінансів Чарлза Тавнзенда (Charles Townshend) парламент ухвалив «Акт Тавнзенда», яким наложив мито на скло, олово і чай, скасував суд присяглих у фінансових справах і узаконив загальні дозволи на обшуки за контрабандними, тобто неоподаткованими товарами.

Британський уряд у мирному часі не тримав у американських колоніях регулярного війська, а для вдержання безпеки і порядку полягав на місцеву міліцію. Проте, щоб застрашити колоністів та забезпечитися перед можливим опором, Лондон зарядив перенести частини регулярної армії з канадської бази в Галіфаксі до Бостону. Це ще більше озлобило колоністів. 1770 р. група бостонців заатакувала відділ британського війська, який у власній обороні вжив зброї і вбив п'ять напасників. Ця «Бостонська масакра» довела ситуацію до стану кипіння.

Ще більшого значення для дальшого розвитку подій мала «Бостонська чаєва партія» в листопаді 1773 р., інспірована Самюелом Адамсом (Samuel Adams), під час якої скинено в бостонський порт ладунок чаю — власність британської компанії. У відповідь на це, для покарання Бостону та колонії Массачусетс, парламент ухвалив ряд каральних актів, на основі яких заблюковано порт Бостону від торгівлі аж до часу заплати відшкодування за знищений чай.

Цей «Акт Бостонського порту» був однією із причин скликання, з ініціативи Вірджинії, Першого континентального конгресу 1774 р. в Філяделфії. Конгрес представників колоній склав спільну програму дії проти порушення коло-

ніяльних прав. Його учасники поставили вимогу скасувати нестерпні акти і просили короля в окремії петиції, щоб він перешкодив парляментові порушувати права колоній, подаючи для прикладу тринадцять випадків з минулого.

Але паралельно з петицією до короля Джорджа III-ого, яка була висловом льяояльності до Великобританії, конгрес у Філяделфії ухвалив деякі менш льяояльні заходи. Він рекомендував бойкот брітанських товарів як протест проти несправедливого оподаткування, та закликав до фізичного спротиву в випадку актів насильства. До речі, підготова до евентуального збройного спротиву вже проходила. Стихийно постали кореспонденційні комітети, члени яких мали завдання вдержувати зв'язок між колоніями в справі методів опору, та комітети безпеки, які підготовляли колоністів до збройного опору та закликали до громадження зброї.

В ночі на 18 квітня 1775 р. командант брітанського війська, генерал Т. Гейдж (Thomas Gage) вислав відділ у силі 800 бійців під командою полковника Сміта для конфіскації складу зброї, зібраної американськими патріотами й міліціонерами в місцевості Конкорд (Массачусетс). Цей відділ мав першу збройну сутичку з повстанцями на мості в Лексінгтоні. А тим часом у Конкорді зібралися досить великі сили міліції з різних сусідніх осередків, залярмовані нічними зв'язковими. Вони не тільки відбили наступ відділу Сміта, але переслідували його аж до Бостону, а підсилені добровольцями з колонії Нової Англії повели справжню облогу Бостону під командою генерала А. Варда (Artemas Ward).

Спроба проломити облогу довела до першої значнішої битви революційної війни, яка ввійшла до історії під назвою — Битва за Бункер-Гілл (17 червня 1775). Технічно брітанські відділи виграли битву, відтиснувши повстанців на дальші позиції, але проломити облоги їм таки не пощастило.

У міжчасі в Філяделфії радив Другий континентальний конгрес, який зібрався 10 травня 1775. Його учасники проголосили себе свого роду урядом об'єднаних коло-

ній і вибрали Вашингтона головним командиром Континентальної армії, яка облягала Бостон і боролася даліше на півночі.

★

3 липня 1775 р. Вашингтон обняв командування Континентальною повстанською армією. Фактично він перейняв під своє командування тільки ту частину, яка облягала Бостон. У той час існував ще другий фронт боротьби на північному відтинку і в Канаді. Вже в травні два повстанські ватажки, І. Аллен (Ethan Allen) з колонії Вермонт і Б. Арнолд (Benedict Arnold) із колонії Коннектікут, несподіваним випадком зайняли важливий і сильно укріплений Форт-Тайкондерога над озером Шамплейн, який став вихідною базою для походу на Канаду.

Американці сподівалися, що французьке населення східньої Канади, вороже до британців, пристане до революції. Надії не здійснилися. Вправді, генерал Р. Монтгомері (Richard Montgomery) зайняв в листопаді 1775 р. Монреаль, але вже в грудні зазнав поразки біля Квебеку, де він, до речі, загинув, і Канада стала базою британців для відкриття північного фронту. Командири-генерали Континентальної армії північного фронту початково тільки номінально підлягали Вашингтонові, а фактично діяли за власними плянами і на власну відповідальність.

Війська, над яким перейняв команду Вашингтон, не можна вважати за армію. Це був збір добровольців майже поголовно без основного військового вишколу, які по своїй волі приходили на фронт або його залишали. Отже, першим завданням Вашингтона було перемінити той збір цивільних добровольців у боєздатну й дисципліновану армію. Під час зимової облоги Бостону це пощастило йому тільки частинно, бо першою перешкодою став брак кваліфікованих старшин. Сам Вашингтон не почував себе надто певним у новій ролі. Він прийняв призначення з нехиттю і тільки з почуття обов'язку. Ця керована генералом-аматором армія добровольців мала тільки трьох генералів із досвідом у регулярній Британській армії —

Монтгомері (як згадано, згинув уже в грудні), Ч. Лі (Charles Lee) і Г. Гейц (Horatio Gates). Континентальний конгрес не довіряв професійним генералам, бо сильний після перемог генерал на чолі армії міг захопити владу, як це бувало в інших революціях. Тому конгрес вибрав менше кваліфікованого генерала в надії, що він не матиме надто великих особистих амбіцій. На початку британські професійні генерали глузували з генерала-аматора і з його армії та розраховували на його скору поразку. Коли 1776 р. генерал Лі потрапив у полон, вони кепкували, що, мовляв, тепер армія Вашингтона розвалиться, бо втратила єдиного компетентного полководця.

Другою перешкодою, з тих самих мотивів, стало небажання членів конгресу створити сильну професійну армію. Навіть тоді, коли почали підписувати контракти з добровольцями, їх обмежували до одного року, так що коли кінчався речинець, Вашингтон остався майже без армії. Він не вірив надто у боєздатність міліції і вкінці домігся, щоб контракти підписували до закінчення війни.

Вашінгтон здавав собі справу з того, що без артилерії не зможе зайняти добре укріпленого Бостону, тому дав наказ генералові Г. Ноксові (Henry Knox) перекинути на фронт важкі гармати із здобутого Форт-Тайкондероґи. Доставлені в березні 1776 р. 59 гармат Вашингтон уставив на горбках Дорчестеру і почав приготувляти наступ на Бостон. Це був дуже ризиковний плян і міг скінчитися катастрофою, бо британці мали в Бостоні дуже сильну залогу, а армія Вашингтона не була підготована до того роду операцій. Але новий головний командир британського війська, генерал В. Гов (William Howe), прийшов до висновку, що через обстріл кораблів артилерією Вашингтона не зможе вдержати порт, єдиний шлях до моря. А тому, що не мав охоти атакувати добре розбудованих позицій противника, Гов зарядив евакуацію свого війська з Бостону до Галіфаксу для реорганізації і доповнення обіцяними підкріпленнями.

Передбачаючи, що найближчим об'єктом атаки британців буде Нью-Йорк, який вже в той час мав найбіль-

ший порт, Вашингтон поспішив зайняти місто, укріпивши його і приготував до оборони. Дійсно, вже в червні 1776 р. генерал Гов прибув з великою фльотою та 30 тис. армією до півострова Сенді-Гук, а в серпні почав висадку на території Брукліну. Вашингтон міг протиставити йому не більше 20 тис. невідповідно вишколених і недосвідчених у бою добровольців.

Проголошена 4 липня 1776 р. незалежність колоній мала моральний характер, бо члени армії Вашингтона перетворилися з повстанців-бунтарів на армію незалежної держави, дарма що цього нового статусу британці не визнавали.

Бої в Нью-Йорку й околиці (Вайт-Плейнз і ін.) це ряд поразок Вашингтона. Армія і її командир не виявилися на висоті завдань. Змушений відступати все далі на північ, Вашингтон переправився через Гудзон біля Стоні-Пойнту і форсованим маршем, уникаючи переслідувань генерала Корнвалліса (Charles Cornwallis), перейшов Нью-Джерсі і зупинився у Пенсільванії на захід від Трентону.

Генерал Гов рахував на те, що Континентальний конгрес в обличчі повної поразки своєї армії буде пропонувати перемир'я і скапітулює, тому не вважав за потрібне далі переслідувати рештки армії Вашингтона, число якої впало до трьох тис. Здавалося, що ніщо вже не врятує її від остаточної катастрофи. Але Вашингтон не дав за виграну і задержав ініціативу в своїх руках. Після відомого наскоку на Трентон у пам'ятну Різдвяну ніч 1776 р., де він захопив у полон 900 німецьких наємників, він несподівано заатакував Принстон, розбивши полк, який був у поході на Трентон. До кінця зими Вашингтон таборував у гористій місцевості Моррістаун (Нью-Джерсі).

Літо 1777 р. принесло успіхи й невдачі. Британський плян — пробитися з Канади до Нью-Йорку, відтяти колонії Нової Англії від головного театру воєнних дій і таким чином ліквідувати північний фронт — не вдався. Британський генерал Дж. Бергойн (John Burgoyne) програв битву під Саратоґою і скапітулював перед армією генерала Гейца. Генерал Гов, натомість, мав успіх на південному

відтинку і зайняв Філяделфію, осідок Континентального конгресу. Вашингтон виступив в обороні столиці, але зазнав поразки над річкою Брендівайн-Крік. Не вдалася йому також атака на Джермантаун. Після того він отаборився на третю воєнну зиму в Веллі-Форджу і, маючи до диспозиції пруського старшину Ф. Штойбена (Стубена) (Frederick von Steuben), зайнявся інтенсивним вишколом своєї армії.

Помимо невдач 1777 рік був переломовим роком, упродовж якого воєнне щастя почало перехилитися на бік американців. У битвах під Саратоґою і Джермантауном, — виграній і програній — американці повелися вже як у справжній армії, чим переконали французький уряд, що справа революції має шанси на успіх. І щоб ослабити свого традиційного ворога — Великобританію, Франція визнала незалежність Сполучених Штатів Америки в лютому 1778 р. та почала вже явно допомагати американцям матеріалом, фінансами і висилкою добровольців.

Два місяці пізніше французька фльота під командою адмірала Ш. д'Естейна (Charles Hector d'Estaing) виплила у напрямі до Америки. Британське командування рішило покинути Філяделфію, бо боялося, що сильніша французька фльота заблюкує місто і перерве зв'язок з Нью-Йорком, та почало концентрувати свої сили в Нью-Йорку. Вашингтон використав ту нагоду і заатакував генерала Г. Клінтона (Henry Clinton), який відступав — точніше, його ар'єргарду коло Монмаут (Нью-Джерзі). Наступ не вдавсь з вини генерала Лі, який, як командант першої пробоєвої сили, по першій сутичці зарядив відворот. Відступ перемінився в паніку, яку особисто здержав Вашингтон, поспішаючи з головними силами на підмогу Лі. Ворога відбили з великими втратами по обох боках.

Фльота адмірала д'Естейна пробувала зайняти Ньюпорт (Ровд-Айленд), але буря і спритний маневр адмірала Р. Гова (Richard Howe), молодшого брата головного командира Британської армії, унеможливили плян і французи відплили до островів Західніх Індій, які були в тому часі дуже важливі для інтересів Франції. За Францією війну

Великобританії виповіла Еспанія, яка, маючи досить клопотів в Європі, не могла задовільно доглядати свої інтереси на континенті Америки, тим більше, що передбачала рішучу розправу з Францією в районі Західніх Індій.

Від Франкліна, американського амбасадора в Парижі, Вашингтон одержав важливі відомості про те, що публічна опінія Великобританії шораз більше схиляється до того, щоб зректися влади над континентом Америки й покінчити з довготривалою й не вигідною війною. Це дало йому надію на скору перемогу й він почав плянувати, як завдати ворогові остаточний удар.

1779 рік був своєрідною передишкою для армії Вашингтона; він пускався з нею тільки в малі сутички з ворогом і міг її менш-більш спокійно вишколювати і приготувляти до майбутніх завдань. Упродовж року воєнні дії зосереджувалися на півдні. Британці почали рахуватися з тим, що не зможуть затримати всіх колоній і рішили сконцентрувати свою увагу принайменше на південних землях, тому вислали туди більші сили. Вони зайняли портове місто Саванна в Джорджії, примусили до капітуляції генерала Б. Лінколна (Benjamin Lincoln) в Чарлзтоні й поширили свій стан посідання на всі південні штати, включно з частиною Вірджинії, хоч здібний американський генерал Н. Грін (Nathanael Green) з деяким успіхом протиставився більшим, ніж у нього, силам ворога.

Вирішальним моментом у дальшому перебігу війни були прибуття до Америки (Ньюпорту) шість тисяч французів під командою генерала Ж. Рошамбо (Jean B. Rochambeau) в липні 1780 р., як також нової французької фльоти з Західніх Індій під командою адмірала Ф. де-Грасса (Francois de Grasse).

Французи запропонували Вашингтонові спільну акцію з'єднаними сухопутними арміями та французькою фльо-тою на півдні проти армії генерала Корнвалліса. Вашингтон вагався, бо мав у пляні заатакувати Нью-Йорк, але вкінці погодився. Сухопутні армії під його командою замкнули армію Корнвалліса в Йорктавні, а в той же сам час французька фльота заблюкувала порт. Всі спроби

пробитися з Йорктавну Корнваллісові не вдалося і він прийняв 14 жовтня 1781 р. подиктовані Вашингтоном умови капітуляції.

Битва за Йорктавн фактично вирішила війну. Ще відбувалися невеликі сутички і в одній з них загинув багатонадійний молодий генерал Дж. Лоренз (John Laurens), ентузіастичний прихильник і штабовий помічник Вашингтона. Але весь час ішли переговори в справі заключення миру, який вкінці підписано в Парижі 3 вересня 1783 р. Великобританія визнала незалежність своїх американських колоній. Перша частина діла Вашингтона дійшла до кінця і він зложив свої повноважності головного командира армії на засіданні Конгресу в Аннаполісі 23 грудня 1783 р.

★

Як уже згадано, Вашингтон з великою нехиттю перейняв командування Континентальною армією. Він уважав, що в нього немає ні здібностей, ні знання, ні досвіду для такого важкого і важливого завдання і говорив він про це одверто. Але непорушні історичні факти вказують, що він зберіг довірену йому армію серед великих труднощів та неймовірних криз, розбудував і зробив її надійним інструментом війни, та повів до перемоги над збройними силами найсильнішої тоді імперії.

Як це могло статися?

Найперше треба сказати, що Вашингтон постійно розвивав своє військове знання; він учився не тільки з військової літератури й від свого оточення, але в першу чергу — на власних помилках. Переможний полководець американсько-французької армії, який приймав капітуляцію британців, уже не був непевним себе генералом-аматором з-перед семи років. А найважливіше, він відносно скоро збагнув, який характер повинна мати американсько-британська війна. По перших поразках Вашингтон не старався заангажувати свою армію в пряму конфронтацію з британцями. Він застосував те, що в сучасній термінології можна визначити як партизанський спосіб

ведення війни. Того він не міг вчитати в жадних воєнних підручниках, бо ця справа не була в той час розпрацьована. І в цьому власне полягав воєнний геній Вашингтона. Постійно розбудовуючи тверде ядро своєї армії, яким особисто провадив до майбутньої рішучої дії, він вміло використовував терен, прихильність населення та зв'язаність Британської армії з портами-базами свого постачання. Ведення воєнних операцій на бічних фронтах на півночі і півдні він довіряв здібним і досвідченим генералам.

Індивідуальність Вашингтона великою мірою спричинилася до успішного завершення визвольної війни, тому буде до речі зупинитися над деякими його прикметами, які допомагали йому здобути великий авторитет, яким він вплинув на події того часу в Америці.

У першу чергу треба підкреслити великий, майже магічний вплив, який Вашингтон мав на своє військо. Вже сама його постать на білому коні, огрядна й спокійна, вселяла довір'я і впевненість, що провід є в добрих руках. Вашингтон любив вигідне, а навіть виставне життя, так що в часі його президентури дехто обвинувачував його за розтратність, зв'язану з високою життєвою стопою. Але як головний командир армії, яка переживала дуже скрутні часи під оглядом постачання, він ділив труднощі й невгоди рядових вояків. У тому він ішов слідами великих воєнних полководців, таких як Олександр Великий, Ганнібаль, Наполеон і наш Святослав Завойовник, велика популярність яких серед вояцтва полягала в тому, що вони своїм стилем життя в війську не відрізнялися від своїх вояків. До того слід додати також велику особисту відвагу, яка характеризувала згаданих полководців, а також Вашингтона.

І тому, коли виявлено заговор, щоб Вашингтона замінити генералом Лі, то це викликало велике негодування в армії та серед широких кіл населення і справа була скоро зліквідована.

Вашингтон був людиною твердою і впертою, якщо йшлося про осягнення наміченої мети. Заки винести якесь

рішення, він докладно зважував усі аргументи за і проти і не спішився, якщо час на це дозволяв. Проте, коли вже прийняв рішення, виявляв надзвичайну послідовність. Джефферсон жалівся, що Вашингтона було дуже важко відвести від прийнятої постанови. Його тверда воля і рішучість триматися обраного шляху мали спасенний вплив у кризових ситуаціях, яких у довголітній війні не бракувало. Його зосередженість на головне була подивугідна. Він сам звертав увагу пізніше на те, що протягом цілої війни не мав ні однієї відпустки. Концентрація на основному йшла в парі з увагою до подробиць, переведення яких він особисто доглядав.

Ще однією позитивною рисою Вашингтона була його безумовна лояльність до політичної влади, тобто Континентального конгресу, стисле додержування законів і відданість республіканській системі. А спокус відкинути авторитет конгресу, з яким Вашингтон часто не погоджувався, було багато. Йому пропонували, головню з мілітарних кіл, перевести переворот, покінчити з конгресом, проголосити себе диктатором і так спасти революцію. Найбільший натиск в тому напрямі виник при кінці війни. Тоді постала змова старшин з метою повалити конгрес і установити мілітарну диктатуру. Причиною до бунту стала невиплата належних грошей воякам і старшинам протягом довгого часу. До речі, Континентальний конгрес не мав права накладати податків, це право застерегли за собою легіслятури штатів, а ті не спішилися з висилкою грошей, яких бракувало не тільки на платні, але й на устаткування армії. Тому такою цінною була допомога Франції.

Коли Вашингтон довідався, що плянується револьта, він прибув на зібрання старшин і рішуче перестеріг перед таким кроком. Він казав, що краще вернутися з війни з порожніми кишенями, ніж започаткувати громадянську війну, в якій усі надбання, осягнені в довголітній війні, будуть безповоротно знищені.

Великим вкладом, який Вашингтон вніс у Американську революцію, була його толерантна настанова. Історики Американської революції вказують, що він своєю толе-

ранцією вплинув на її характер і перебіг; вона не знала терору та інших скрайностей Французької революції. Що більше, своєю толеранцією Вашингтон засадничо спричинився до успішного завершення революції та визвольної війни. Справа в тому, що серед колоністів була відносно численна партія роялістів, які стояли на позиції збереження зв'язку з Великобританією і були противниками партії патріотів, які обстоювали революцію і незалежність. Репресії проти них, запропоновані деякими екстремістами, між ними — генералом Лі, помічником, а пізніше головним противником Вашингтона, могли викликати активний збройний опір та створити внутрішній фронт громадянської війни. Замість засади — хто не з нами, той проти нас, — яку застосовували різні революціонери, Вашингтон видвигнув засаду: хто не з нами, той ще може бути з нами. Замість репресій він застосував переконування (пропаганду) і тим добився кращих успіхів. Його становище впливало з того, що за переконання не можна нікого карати, доки справи не перейшли у стадію дійсного спротиву.

Фактично за переконаннями та своєю вдачею Вашингтон не був класичним революціонером. Він не вірив, що можна досягнути щось насильством. Свого молодого приятеля Ляфаста він перестерігав перед анархією та терором, які можуть розвинути у Французькій революції; його слова виявилися пророчими. Вашингтон пристав до революції, бо так, як і інші провідні діячі колоній, бачив несправедливість та репресії зі сторони королівського уряду й вважав, що треба навіть збройно захищати свободи й права. Але аж до проголошення самостійності він вірив, що уряд піде на поступки і конфлікт можна буде поладити без відриву від Великобританії, яку вважав батьківщиною своїх предків. Його ілюзії розвіяло неуступчиве становище короля і парламенту.

Вашінгтон був людиною складної вдачі і внутрішніх суперечностей і конфліктів. До них можна зачислити дуже песимістичну оцінку кожночасної ситуації, яка, проте, єдналася з непохитною вірою в остаточний успіх визвольної

справи. Ця віра частинно впливала з його релігійних переконань. Він вірив, що Проведіння керує долею людей і народів і також стоїть по стороні його справи. Великий Творець (Вашінгтон рідко уживав слова Бог) створив і хоче бачити людей вільними.

Серед труднощів, які прийшлося Вашінгтонові перемагати, були, крім згаданої регіональної політики поодиноких штатів та їх неохоти платити фінансові внески на створення сильної армії, такі, як — згадати б тільки більш важливі — конфлікти з власними генералами, чужоземними добровольцями й випадками зради.

Напочатку Вашінгтон визнавав професійну вищість і більший воєнний досвід деяких своїх генералів; він навіть дещо від них навчився. Це була для нього певного роду неформальна військова академія. Але скоро Вашінгтон усіх переріс, бо, як сказано, мав феноменальну здібність учитися прямо з життя і на власних помилках. Мілітарний геній Вашінгтона викликав у тих генералів, які стояли на старих позиціях, заздрість і опозицію, яку треба було переломлювати. Вашінгтон не знав, що генерал Лі, опинившись в британському полоні (з якого вийшов шляхом виміни полонених), поповнив зраду, бо опрацював для британської команди плян перемоги над Вашінгтоном. А вже відкритої зради допустився заслужений у першій фазі війни генерал Арнолд. Цей домовився з британцями, що допоможе їм взяти твердиню Вест-Пойнт, командантом якої його, на власне бажання, назначив Вашінгтон. Випадково зраду вчасно викрили та вжили запобіжні заходи. Арнолд врятувався втечею.

Мав Вашінгтон також труднощі з європейськими добровольцями, яких вербував амбасадор Франклін у Парижі. Всі вони, незалежно від своєї позиції в європейських арміях, домагалися щонайменше ступня генерала бригади. Тільки два з тих добровольців — француз Ляфает і прусак Штойбен — внесли важливий вклад у визвольну війну. Молодий Ляфает став найближчою довіреною особою Вашінгтона; він відзначився в двох битвах і був ранений. Але його головна заслуга — допомога Франції, яку

він фактично виєднав через свій вплив на королівському дворі. Штойбен вишколював армію під час зимового таборування в Веллі-Форджу пруською системою і надав їй зовнішнього вигляду регулярної армії. Натомість багато добровольців сердили Вашингтона своїми вимогами і браком дисципліни і в одному з листів до Франкліна він писав, що має охоту відіслати їх назад до Європи.

★

У своїй прощальній промові Вашингтон сказав, що раз на все відходить від публічної служби у приватний затишок улюбленого Мавнт-Вернону, про поворот до якого мріяв під час війни. Але його зацікавлення публічними справами та вимоги часу знову висунули його на чоло подій, цим разом державно-творчого характеру. Життєва активність та заінтересування не дозволили йому обмежитися чисто господарськими справами своєї посілости, хоч як і її любив. Він поширював свою освіту, головню у ділянці історії дипломатії, неначе приготовляючися до нових завдань, а також виявив ініціативу в напрямі створення нових форм співпраці між різними штатами.

Ще під час війни Вашингтон старався запізнатися з основами фінансів під керівництвом знаменитого філяделфійського знавця фінансових справ Роберта Морріса і вже тоді, хоч сам землевласник, зрозумів вагу промислу й торгівлі для розвитку багатства і сили країни. В часі свого побуту в Мавнт-Верноні він зацікавився справою будови каналів, які сприяли б торговельним зв'язкам. Такі канали, головню получені з його «домашньою річкою» Потомаком, мали проходити через різні штати.

Але Вашингтон мав ще іншу візію, далеко важливішу. Воєнний досвід переконав його, що майбутнє Америки залежть великою мірою від створення сильної центральної влади. Засобом до того могло бути тільки прийняття нової конституції на місце Статуту, що зобов'язував у конфедерації. На основі цього статуту — сурогату конституції, запроєктованого 1776 р. та ухваленого Континенталь-

ним конгресом у Філяделфії 1777 р. і ратифікованого штатами шойно 1781 р., — кожний штат задержував свою суверенність. Тому Континентальний конгрес як псевдоуряд не міг зробити жадного важливішого рішення без згоди легіслятур штатів.

Вашінгтон бачив, що єдиним шляхом виходу є скликання конституційної конвенції для ухвалення нової конституції. В тому він знайшов піддержку в багатьох лідерів і вкінці таку конвенцію представників штатів скликали до Філяделфії в травні 1787 р., на якій одноголосно вибрали Вашінгтона головою.

На конвенції зударилися дві протилежні концепції, — федералістів, які прагнули до сильної федеральної влади, і — антифедералістів, які обстоювали суверенні права штатів та погоджувалися тільки на несуттєві обмеження. Федералісти, серед яких були такі блискучі політики, як Гамільтон, Мадісон (James Madison) і Дж. Джей (John Jay), повели оживлену пропаганду в обороні своєї концепції, а серії статтів, присвячені тій справі, які виходили в 1787-88 рр. під назвою «The Federalist Papers», до сьогодні вважають неперевершеним висловом американської політичної думки. До противників належав не менш здібний Джефферсон і ін.

Але Вашінгтон держав у своїх руках важіль. Він погоджувався з федералістами, але сам не брав участі в дебатах на пленумі конгресу. Він прийняв ролю медіатора, який злагіднював надто гарячі дискусії і вирівнював загострені суперечки. Він діяв переважно поза кулісами і на неформальних зібраннях, загалом товариського характеру, що велися і в ресторанах і заїздних домах. Він волів переконувати особисто і мав звичайно позитивні результати.

Заходи федералістів та Вашінгтона принесли сподіваний успіх. На ділі ухвалений проєкт конституції не відповідав вповні їх концепції, бо був вислідом компромісу, але давав основу для суттєвого — творив одноцілу федеративну державу з сильною виконавчою владою, зосередженою в руках президента.

Для ратифікації конституції була потрібна згода принайменше дев'яти штатів. І тут знову заважив авторитет Вашингтона. Найсильнішим аргументом за ратифікацією з точки погляду діячів окремих штатів було те, що на президента всі передбачували Вашингтона, який давав запоруку, що не буде надужиття владою, чого американці все ще боялися.

★

Нова Конституція давала тільки загальні рамки устрою, широко визначувала органи влади й їх компетенцію, і треба було ті рамки наповнити конкретним змістом. В тодішній дійсності республіка була новим явищем; не було взірців та прецедентів відносно конкретного функціонування органів її влади — законодавчої, виконавчої і судової.

Першим завданням Вашингтона було зформувати дієздатний уряд, а для цього не було ані в Конституції ані в інших законах відповідних вказівок. Вашингтон не пішов шляхом найменшого опору, не створив уряд виключно зі своїх прихильників, від яких міг сподіватися послуху й повного підпорядкування, але вибрав індивідуальності найбільшого калібру та незалежності думки, не зважаючи навіть на розбіжності поглядів та концепцій між ними самими. Праця з ними не була легкою, але дала позитивні та тривкі наслідки. До свого першого кабінету Вашингтон вибрав Гамілтона на становище міністра скарбу, Джефферсона — міністром заграничних справ, Нокса — міністром війни, Джея іменував головою Найвищого Суду, а на віцепрезидента вибрав одного із своїх головних противників, але також сильну індивідуальність — Джона Адамза.

До важних проблем, які новий уряд мав розв'язати, належали справи упорядкування фінансів, зокрема сплата затягнених штатами для війни довгів. Виникла контроверсія чи федеральний уряд має перебрати на себе попередні зобов'язання штатів. Вашингтон і його фінансові до-

радники твердили, що так, бо від того залежатиме довіря внутрішніх і зовнішніх кредиторів до нової держави, а це своєю чергою стане запорукою фінансового здоров'я та стабільності. Фінансово-економічний плян, опрацьований Гамілтоном, викликав опозицію серед біднішого населення та в південних сільськогосподарських штатах. Йому закидали сприяння новій клясі промисловців та фінансистів (у французькій термінології буржуазії). Не все в його програмі затвердив конгрес, але і та частина, яка була схвалена, стала базою для розвитку американського промислу й торгівлі.

Вашінгтон бачив користь для Америки у пляні Гамільтона і під час великого зудару між ним і Джефферсоном став по стороні Гамільтона.

Другим важливим проєктом Гамільтона було створення Банку США як приватної корпорації під контролем уряду. Свої аргументи Гамільтон подав у листі-записці до Вашингтона, в якому виклав теорію іманентних прав уряду, що йшла по лінії т. зв. поширеної (в протилежність до буквальної) інтерпретації Конституції. Він твердив: фактично Конституція не передбачає творення урядом корпорацій (а це головний аргумент противників створення банку), але коли вона ставить перед урядом якесь завдання (в тому випадку фінансової стабільності), тоді уряд має не тільки право, але й обов'язок вжити відповідних засобів і заходів для осягнення того завдання.

★

Як уже згадано вище, почесні й становища, якими його наділювали, Вашингтон приймав як конечний і важкий обов'язок супроти батьківщини. Так було також з його кандидатурою на президента під час других виборів. Країна все ще не вийшла із спричиненого війною хаотичного стану. До цього долучувалися гострі політичні, а зокрема соціальні конфлікти, в основі яких — віковичне суперництво між багатшими й біднішими. Проте, однаково і прихильники, і критики Вашингтона погоджувалися на то-

му, що тільки він мав належний авторитет та хист, щоб повести новий державний корабель крізь розбурхане море пристрастей та небезпек, та намалювати правильний і сталий курс на майбутнє. Джефферсон з'ясував це коротко: «Він був єдиною людиною в США, яка мала повне довіря усіх».

Сюди долучилася ще й криза в зовнішній політиці США. І коли під час першого періоду домінували проблеми внутрішньої політики та практичне встановлення основ і форм нової влади та її системи, вже в другому на перший план висунулися проблеми зовнішньої політики і на їх тлі виринула нова гостра контрверсія на найвищому рівні американського політичного проводу. Її тлом стала війна між аристократичною Британією і революційною Францією. Перед американцями стояло питання: помагати Франції чи Британії. І знову речниками протилежних тенденцій були найближчі співробітники Вашингтона — Гамільтон і Джефферсон. Гамільтон, аристократичні, а то й монархічні переконання якого не були тайною, твердив, що mimo недавньої війни, далі існують тривкі культурні й політичні пов'язання між Великобританією і США, які повинні унапрямувати американську зовнішню політику до союзу з Великобританією.

Джефферсон як переконаний республіканець і демократ, твердив, що США — народжена у боротьбі за свободу держава — повинна сприяти утвердженню свободи і стати по стороні революційної Франції. Крім того, Америку зобов'язує довг вдячності супроти Франції за допомогу під час визвольної війни.

Спір між Гамілтоном і Джефферсоном на тлі внутрішньої і зовнішньої політики перейшов на широкі кола суспільства і став базою для постанов перших американських партій — федералістичної Гамільтона і республіканської Джефферсона. Обі партії поза плечима Вашингтона старалися різними способами допомогти своїм союзникам за морем. Але сам Вашингтон не мав зрозуміння для доктринерсько-ідеологічної постави своїх співробітників. Його ясний і прагматичний ум здавав собі справу з

того, що Америка як нова й неусталена ще держава, потребує довгих років миру для того, щоб скріпити себе політично й економічно та використати відкриті безмежні можливості експансії на захід, де лежало її властиве призначення і майбутнє. Тому Вашингтон рішуче боронив політику неутральности, що не приходилося легко, бо, незалежно від внутрішнього тиску, сторони, що воювали, старалися своїми провокаціями втягнути Америку в збройний конфлікт. Був момент, коли виринув майже стан війни на морі з Францією. Але Вашингтон твердо тримався своєї політики неутручання і це була його чергова велика прислуга новоствореній державі.

З того часу датується Вашингтонова нехіть вмішуватися в спори європейських держав і до фракційної (тобто партійної) політики. Свою нехіть він висловив у прощальному зверненні до американського народу. Однак візія Вашингтона, хоч спасенна в першому періоді американської історії, не виправдала себе пізніше. Америка в міру свого росту мусіла вийти з ізоляції та встрявати в війни в Європі та Азії. Знову ж партії, хоч про них не має згадки в Конституції, стали важливим інструментом формування законодавчої і виконавчої влади.

★

Вашінгтон був людиною свого часу і на формування його поглядів мали вплив ідеї, які ширилися тоді серед освічених кіл. Не тільки ідеї Просвічення 18 ст. мали вплив на його світогляд і політичну думку, але також ідеї класицизму, що відмирав, і романтизму, що народжувався. Але всі ці ідеї проходили крізь призму його сильної і незалежної індивідуальности — він їх приймав або відкидав на основі свого життєвого досвіду.

Кожна особа, яка живе в переломовому часі, коли відмирає старе і народжується нове, переходить еволюцію поглядів. Не був вільний від такої еволюції й Вашингтон. Можна сказати, що на початку своєї кар'єри він був своєрідним британським патріотом. Великобританія була

йому прабатьківщиною і він лояльно відносився до влади короля і парламенту, і як комендант Вірджинської міліції вірно служив британським генералам. Щойно конфлікт колоній з Великобританією поступово відчужував його від корінного краю і після проголошення незалежності він твердо став на нову платформу самостійництва й республіканізму. В відношенні до Великобританії у нього завжди залишився осад гіркоти й ресантименту.

Коли Вашингтон став комендантом Континентальної армії він уважав себе вірджінцем. В перших листах, писаних в його головній квартирі в Кембріджі, виразно проявляється його нехоть до мешканців штатів Нової Англії, яких він трактує майже як чужинців і тільки справа спільного опору проти Великобританії пов'язує його з ними. Але скоро Вашингтон приходить до переконання, що колонії, а згодом штати, повинні не тільки спільно боротися, але й об'єднатися в одну спільну державу. Так він стає федералістом, певного рода націоналістом свого часу й послідовно обороняє принципи сильної центральної влади для всіх штатів.

Окруження, в якому Вашингтон виростав, належало до земельної аристократії і в нього до кінця життя залишилися деякі специфічні риси англійського аристократа-джентлмена. Але зірвавши з владою короля, яка опиралася на принципи «з Божої ласки», він прийняв демократичну засаду влади з волі народу і ніколи її не зрадив. Хоч і був вірним членом своєї кляси земельної аристократії, проте знав, що майбутнє Америки вимагає розвитку промислу й торгівлі, і цим пояснюється його підтримка програми Гамілтона.

Коли Вашингтон підняв зброю проти легітимної влади короля і парламенту, то робив це в першу чергу в обороні прав та інтересів рідної Вірджинії. В його розумінні експеримент, започаткований США, мав стати дороговказом для всього людства. Америка мала засвідчити перед усім світом, що сам народ може узаконити устрій, яким забезпечить людині свободу, добробут і справедливість.

Знаменитий біограф Вашингтона Джеймз Флекснер так підсумовує його ідеологічні засади:

Певні широкі принципи він сприймав як об'явлені правди — краща воля, ніж тиранія, порядок — ніж хаос, великодушність — ніж жорстокість, мир — ніж війна. Влада короля була лихом, влада належить народові й уряд повинен перед ним звітувати. Прагнення до щастя, якому влада повинна сприяти, включає прагнення до власності; жадна людина чи група не сміє іншу грабувати. Уряд повинен бути настільки сильний, щоб могли охороняти й допомагати розвиткові народу. Жадна нація не повинна домінувати над іншими, а США повинні держатися осторонь від чужих спорів.

Така була практична, політична філософія Вашингтона; він був вірний їй ціле життя і залишив її як напрямні майбутнім поколінням. Це була філософія традиційних вартостей, або говорячи сучасною термінологією — філософія центру, далека від усяких екстремізмів справа чи зліва.

Вірний тій філософії він міг сміло дивитися на діло свого життя так, як про це каже згаданий біограф: «Він дивився неначе з світлої гори на понурі низини». Тут нагадуються слова Івана Франка про Мойсея:

Так, з низин тих мрячних і лячних
Я хотів їх піднести
Там, де сам став, до світлих висот
І свободи і чести.

Це, що не вдалося завершити Мойсеєві, вдалося Вашингтонові — він став основником нової держави-нації. І це був його життєвий подвиг. Як Мойсей, він вірив у справу народу, але не вірив у політичну зрілість широких мас. Наступні його слова можна віднести до часів Мойсея, як і до нашої сучасності. Він писав: «Бажання народу рідко базовані на глибоких дослідях або є вислідом інших мотивів, ніж хвиливі емоції, і тому не все збігаються з нашою політикою чи інтересами. Тільки в винятково великих

хвилинах, і коли час дозволяє на холодну й обачну розвагу можна пізнати дійсний голос народу». Так писав, наділений небуденними здібностями лідер, який, проте, цурався демагогії, знав, що всяка влада мусить бути обмежена і контрольована, сам він не мав жадоби влади, того ніцшеанського *Wille zur Macht*.

І правильно схарактеризував його діло та його заслуги Джефферсон: «Його єдине, своєрідне призначення і заслуга полягала в тому, що він успішно провадив армії своєї країни через важку війну до незалежності, провадив її під час зародження системи влади, нової у формах і принципах, аж поки вона не ввійшла на спокійний і упорядкований шлях і так сумлінно перестерігав закони впродовж своєї мілітарної і цивільної кар'єри, що немає в історії іншого подібного прикладу».

А Генрі Лі у похоронному слові сказав пам'ятні слова, які стали крилатою фразою, але які, проте, вірно з'ясували місце Вашингтона в історії Америки і стосунок до нього американського народу, бо він дійсно був і лишився — «Перший в війні, перший в мирі, перший в серцях своїх земляків».

НОВИЙ І ПРАВЕДНИЙ ЗАКОН ВАШІНГТОНА

Слова Тараса Шевченка про «новий і праведний закон Вашингтона» — широко відомі й часто цитовані, особливо українцями в Америці — є висловом віри, що й Україна діждеться свого Вашингтона. Але, наскільки нам відомо, до сьогодні не було серйозної спроби дати аналізу того, що являє собою згаданий Шевченком «новий і праведний закон Вашингтона». Інтерпретації тих слів мають звичайно дуже схематичний характер і не дають відповіді на такі важливі питання: Чому Шевченко взяв за приклад чи радше взір далеку й мало знану в Україні в той час Америку? В чому полягає новість і праведність закону Вашингтона? Чому такого роду закон зродився саме в Америці, а не в Європі?

Для ілюстрації того, як згадані слова Шевченка трактувалися в українській науці, наведемо виняток із книжки нашого відомого науковця і одного з кращих інтерпретаторів творів Шевченка — професора Степана Смаль-Стоцького. В есеї «Т. Шевченко — співець самостійної України» (*Т. Шевченко; Інтерпретації* [Варшава: Український науковий інститут, 1938]) автор приходить на основі аналізу політичних поем Шевченка до висновку, що мета, яку Кобзар ставить перед своїми земляками, це самостійна Україна. І далі він пише:

Не повинно б бути найменшої суперечки і про державний устрій України. Тарас Шевченко і про це тяжко роздумував і не раз висловився так, що всі ми повинні його думку прийняти. І так у поемі «Юродивий» каже:

... коли

Ми діждемося Вашингтона
З новим і праведним законом?
А діждемось таки колись!

Коротше й ясніше годі висловити ідеалу державного ладу для України. Вашингтон визволив Північну Америку з залежності від Англії, завів у визволеній землі республіканський лад із новим і праведним законом, він став першим президентом Сполучених Держав Америки. Такого Вашингтона хоче Шевченко діждатися й на Україні, хоче діждатися для України нового й праведного закону. І він твердо вірить, що ми того таки колись діждемось.

Тут треба вирізнити дві думки:

1. Новий закон Вашингтона — не тільки державна самостійність (хоч і вона включається до нього), але це також новий державно-політичний устрій.

2. Республіканська форма держави ще сама собою не творить нового і праведного закону.

Все таки Смаль-Стоцький не каже, що є суттю речі цього нового і праведного закону. Подібно мається справа з іншими інтерпретаторами згаданих слів Шевченка.

Характер Американської революції

Приступаючи до інтерпретації основ американського політичного устрою, слід найперше зупинитися над характером Американської революції, з якої той устрій постав, бо без зрозуміння суті речі й характеру тієї революції не можна зрозуміти генези і основ самого устрою. Кожна революція має два визначні елементи, які вирізняють її від інших суспільно-політичних явищ та процесів, — нагала і глибока зміна суспільно-політичної системи та міра застосування насильства. Але, поруч тих універсальних елементів, які виступають у всіх великих революціях, є інші, які творять особливість кожної окремої революції. І так, хоч у кожній революції виступає елемент застосування фізичної сили, то методи того застосування, час тривання та їхня інтенсивність не однакові в різних революціях.

Найкраще це видно при порівнянні Американської ре-

волюції з Французькою революцією. Остання була краще знана в Європі і мала більший вплив на розвиток європейських політичних і соціальних рухів. Це виникало, передусім, із географічної близькості Франції, але також з радикальніших кличів і драматичнішого перебігу Французької революції. Але, парадоксально, саме ті елементи були джерелом не сили, а слабкості Французької революції. Як відомо, Французька революція, не зважаючи на свій радикалізм, а на думку багатьох істориків, саме з причини того радикалізму, не досягнула своєї мети: вона не закріпила демократичної республіки. На хвилях Французької революції вплив Наполеон, який, хоч послуговався для своїх особистих цілей деякими кличами тієї революції та поширив у Європі деякі її здобутки, сам був, як і його система, запереченням основних революційних ідей; він створив не демократичну республіку, а нову імперію, яка спиралася на силу французької армії, в якій він мав необмежену владу.

Після наполеонівського періоду прийшла реставрація Бурбонів та старих монархічно-аристократичних порядків і шойно ряд дальших революцій 19 ст. повалив остаточно монархію і утвердив республіку. Але крайні методи першої революції мали два негативні наслідки. Вони створили у французькому суспільстві два протилежні й майже непримиренні табори; наслідки тієї поляризації відчуються аж по сьогоднішній день. Крім того, вони витворили певний революційний взірець, своєрідну традицію, яку наслідували всі пізніші революціонери, з більшовиками включно.

У своїх початках обидві Американська й Французька революції розвивалися по лініях, які можна визначити як паралельні; їх початкові постуляти лежали не в площині нового (хоч нові ідеї в обох випадках відігравали важливу роль), але йшли по лінії повернення самовільно вкорочених абсолютним монархом прав. У процесі революційних подій обидві революції радикалізувалися, якщо говорити про їх мету. Французька революція видвигнула і

хвилево реалізувала постулат національної демократичної республіки, так як це зробила і Американська революція. Але в дальшому їх шляхи розійшлися. Французька революція йшла шляхом радикалізації методів, яка зростала, аж до застосування широкого терору; натомість Американська революція залишилася на поміркованіших позиціях, далеких від екстремів і безумства терору.

Звичайно, Американська революція мусіла так само, як і Французька, проломлювати опір ворожих їй сил, і то однаково ззовні, як і зсередини. Ззовні Американська революція боролася з англійською експедиційною армією, а Французька — з чужоземними інтервентами; всередині обидві мусіли поборювати противників своєї мети. При тому не треба забувати, що противники Американської революції, так звані лоялісти, становили великий відсоток тогочасного населення Америки. Проти них, особливо в випадку активних виступів, революціонери застосовували різного роду репресивні заходи. Але на conto провідників Американської революції треба записати те, що ті репресії не довели до масового терору французького типу. Американці, уникнувши ексцесів терору, дали доказ, що навіть у революції можна виявити поміркованість.

Іншими словами, можна сказати, що основна різниця між Американською і Французькою революціями полягала в тому, що Французька революція була доктринерсько-догматичною, а Американська — прагматичнішою. Разом із відсутністю терору це мало дуже далекосяглі наслідки — якщо йдеться про дальший розвиток відносин між різними прошарками суспільства — на упорядкування суспільно-політичних справ, щодо яких виникали розбіжності інтересів і поглядів. Американська революція створила добрий ґрунт для пізнішого методу вирівнювання суспільно-політичних різниць шляхом дискусії, голосування та компромісів, без потреби вдаватися до насильства.

Джерела американської політичної системи

Американська політична система зродилася з революції, але тільки в технічному сенсі, тобто революція уможливила її перемогу. Ролю революції, за влучним висловом одного із політичних мислителів 19 ст., можна порівняти з ролю повитухи: вона допомагає новому дитятку з'явитися на світ, але його не творить. Для цього треба батьків. Отже, що можна поставити на місце батьків у випадку виникнення нового політичного устрою, того нового і праведного закону Вашингтона?

Як і в усіх явищах великої соціологічної ваги, так і тут не можна задовольнитися названням якоїсь однієї причини. Звичайно їх є більше, і всі вони між собою так переплетені, що тільки шляхом теоретичної абстракції можна їх відокремити та досліджувати. Якщо ж ідеться про оформлення американської політичної системи, суттєве значення мають тут такі справи —

1. англосакські традиції обмеженої державної влади і політичних свобод людини,
 2. ідеї Доби просвічення 17 ст.,
 3. новість американського суспільства,
- які вимагають короткого пояснення.

Як носії найвищої державної влади англійські королі не були у правному сенсі необмеженими, самовладними володарями. В часі феодалізму їх владу обмежували великі феодали, васалі короля, які себе вважали майже за рівних королеві. Король був радше координатором, а не володарем (перший між рівними), за винятком воєнного стану, коли йому — начальникові збройних сил належав безоглядний послух, але знову ж таки тільки в військових справах. Другою силою, яка обмежувала волю і владу короля, стала дуже рано Католицька Церква із своєю внутрішньою автономією та прагненням досягнути перевагу над королем.

Зрозуміло, що ці обмеження королівської влади безконфліктно не проходили. Серед постійних конфліктів бували і надужиття з боку короля, особливо коли траплявся

король із сильним характером, який прагнув до скріплення своєї влади. Найвідомішим такого роду конфліктом був спір між королем Генрі II-им і архиспископом Англії Т. Беккетом (Thomas Becket), який став причиною його трагічної смерті. Подібні конфлікти з великими феодалами були на денному порядку однаково під час миру, як і війни.

Центром опору феодалських панів проти надуживань короля та обмежування їх прав став парламент. Англійський парламент зродився з неперіодичних зборів найвищих феодалів (баронів), які діяли неначе дорадча рада короля. Початково парламент не мав точно визначених компетенцій, і на його форумі відбувалися безконечні спори між королем і його баронами. Але відносно скоро парламент, крім дорадчої функції, осягнув рішальний голос у сфері судівництва і податків. Таким чином, парламент став охоронцем і забором старих феодалських привілеїв шляхетського стану та сильним стимулом у розвитку його політичної самосвідомості.

Відомо, що першим правним актом, який потверджував і формулював права шляхетського і церковного стану, була Велика Хартія (Magna Charta libertatum) 1215 р. за короля Джона Безземлі. Її видав король у наслідок об'єднаної акції баронів, Церкви і міщан Лондону. Політичне значення Великої Хартії полягає в тому, що вона поклала основи для правного обмеження королівської влади, але самої влади не порушила. Суттєвим у тому було поставлення тези, що королівська влада не може бути самовільною, але мусить спиратися на право. Цим покладено основи під дальший розвиток англійської політичної системи.

Парламент як постійна політична інституція з компетенціями в ділянках судівництва й оподаткування розвинувся за часів панування Генрі III-ього, наслідника Джона. Цьому сприяли помилки і невдачі короля у внутрішній і зовнішній політиці. В своїх зударях з королем найвищі феодали, з яких складався первісний парламент, старалися забезпечити собі підтримку ширших кіл суспільства,

тобто шляхти, кліру і багатого міщанства. Так зросло значення льокальних нотаблів, які контролювали крайову та міську самоуправу, і їх репрезентантів також почали запрошувати на наради парляменту. Перша формальна реалізація тієї ідеї — представництва до парляменту, наступила 1268 р. З того часу внутрішня політика Англії обертається довкруги відносин між королем і парляментом.

Ідучи назустріч тенденціям часу та своїм власним прагненням володіти єдиновладно, сильні представники королівської влади Генрі VIII і Єлисавета I не скликали парляменту й старалися рядити і накладати податки без нього. Це їм вдалося завдяки їхньому високому авторитетові. Але картина змінилася за їх наслідників, Джеймза I-ого й Чарлза I-ого з династії Стюартів, коли парлямент почав вимагати привернення своїх привілеїв. Конфлікт між королем і парляментом довів до першої англійської революції, до езекуції Чарлза I-ого, а згодом до диктатури Кромвелла. Хоча вкінці прийшло до відновлення монархії, намагання Чарлза II-ого і Джеймза II-ого рядити без парляменту викликало нову революцію і покликання на престіл Оранського князя Вільгельма III-ього (Wilhelm III of Orange) 1688 р. Це дало поштовх до розвитку та реформ, які довели до переваги парляменту над королем і здійснення засади — король панує, але не рядить. Рядить кабінет, який має підтримку більшости парляменту.

Така ситуація існувала вже в часі, коли між Англією та її американськими колоніями розвинувся конфлікт, що призвів до вибуху Американської революції, до відірвання колоній від материка і створення з них незалежної федеративної держави. Хоч Деклярація незалежности називає короля Джорджа III-ього тираном, який систематично порушував права колоній, фактично парлямент та кабінет були відповідальні за політику Англії в колоніях. Король був не більше, як символом англійського колоніялізму і вигідним об'єктом атак борців за рівноправність колоній з материком.

Бо саме та боротьба за рівноправність лежала в осно-

ві конфлікту. Основною вимогою колоністів було рівне трактування їх з громадянами матірнього краю. Рівне трактування могло бути зреалізоване або через признання репрезентантам колоній місць в англійському парляменті, або через надання колоніям широкої автономії з компетенцією вирішувати усі місцеві справи згідно з власними інтересами та переконаннями. Тут була генеза відомого клича, під яким розвинувся конфлікт, що вкінці перейшов у революційний процес: «Ніякого оподаткування без репрезентації!» В цьому, як ми бачили, не було нічого нового, це стара англійська засада, яку колоністи вимагали застосувати і до колоній. Колонії не були в засаді проти оподаткування на державні потреби Англії, вони заперечували тільки спосіб накладання податків без репрезентації колоністів.

Оскільки уряд Англії був у цьому питанні непримиримий, конфлікт мусів перейти у революційну фазу. Роля, яку в тому розвитку відіграли економічні моменти, створювала враження, нібито в першу чергу йшлося про економічні справи. І тому витворилася подекуди помилкова думка про те, що основною причиною революції була економічна експлуатація колоній. А в дійсності економічний чинник був похідний і тим самим побічний, — головним був політичний.

Американська революція — подібно як дві попередні англійські й пізніше Французька революція — почалася від вимог привернення давніх прав і не висувала постулатів нового політичного устрою. Ті постулати прийшли шойно з розвитком революційного процесу під впливом нової революційної ідеології. Ідеї нового політичного устрою були видвигнені у 18 ст. філософами, публіцистами і письменниками Доби просвічення. Серед них найбільший розголос і вплив здобули англієць Локк, французі Вольтер і Монтеск'є та швайцарець Руссо.

Їхні філософічні, політичні й суспільні ідеї, що стали основою нової революційної ідеології, можна коротко представити так: усе, що існує у всесвіті, підлягає незмінним законам природи. В тому правилі людина не є винят-

ком. Вона родиться вільною та рівною з іншими. Власність та влада стали джерелом людської нерівності. Державна влада зродилася з суспільної умови одиниць для забезпечення їх спільних інтересів та охорони природних, вроджених і невід'ємних прав. Коли державна влада перестає виконувати свою функцію сторожа та оборонця прав людини, вона стає узурпатором і тираном. У цьому випадку громадяни мають не тільки право, але й обов'язок її змінити, навіть шляхом збройного повстання. Джерелом всякої влади є народ, тому найкращою формою держави є республіка, що уможлиблює мирну зміну влади, бо в ній народ покликає, звільняє і контролює найвищі органи державної влади. Найкращим засобом проти зростання та надуживання державною владою є поділ її функцій між трьома окремими органами: виконавчим, законодавчим і судовим.

Так зформульовані засади нового політичного устрою завдали смертельного удару старій ідеології та системі автократичного монархізму, що спиралися на божественному мандаті.

Ці нові ідеї стали дуже скоро ідеологічною основою американського революційного руху тому, що вони дуже добре підходили до громадських і політичних понять американських колоністів, на базі яких уже в колоніальному періоді почало формуватися американське суспільство, яке багато в чому різнилося від суспільства старого краю — Англії.

Перші англійські колоністи, які прибули до Америки, застали тут тільки землю з її більш чи менш придатними до життя ресурсами. Вони мусіли все здобувати працею власних рук, і під цим оглядом напевно були рівні. А свободи вони якраз шукали в Новому світі, утікаючи тільки частинно від економічних злиднів, а головне від політичних обмежень та релігійних переслідувань. Вони мусіли самі творити не тільки те, що ми називаємо здобутком цивілізації, але також новий суспільний порядок, спертий не на станових привілеях, а на вартостях одиниці, тобто на праці, витривалості, відвазі та ініціативі.

В тій ситуації суспільний фактор як основа зорганізованої суспільності перестав бути тільки абстрактною доктриною, вигадкою філософів Просвічення для узасаднення нової концепції щодо джерела державної влади; тут вона зразу стала життєвою реальністю. Так званий «Мейфлауер-компакт» став взором для нового суспільства, на нових суспільних основах. Правда, це суспільство було невелике; воно обмежувалося однією громадою. Але справа не у величині суспільства, але в принципі. Раз прийнятий і зреалізований принцип можна було, у відповідних обставинах, перенести на ширші територіяльні одиниці.

Так, отже, нові американські громади стали зав'язком і школою американської демократії. Англійська державна влада, що появилася вслід за колоністами, затвердила нову форму й структуру влади на льокальному рівні, задержуючи за собою вищу владу на рівні колоній. Зрештою, під впливом нових умов життя навіть ті колонії, які постали на основі королівських чартерів-привілеїв, тобто були зорганізовані представниками влади, залишили за населенням широку сферу дійсної самоуправи.

Американська революція тільки завершила цей процес органічного наростання нового демократичного порядку, поширивши його на владу давніх колоній, новостворену конфедерацію, а згодом — федерацію.

Основні принципи американського державного устрою

Не зважаючи на дію згаданих чинників, які спрямовували нову, зроджену з революції державу в напрямі устрою, спертого на нових державно-правних засадах, практична реалізація того устрою не належала до простих і легких завдань. Справа в тому, що існували різні можливості практичної розв'язки різnorodних устроєвих питань, висунених самим постановом небувалого досі державно-політичного твору. Відносно цього існував широ-

кий вахляр розбіжних ідей, концепцій та переконань. Досить згадати, що навіть сама республіканська форма держави не була прийнята як самозрозуміла. Існували досить впливові кола, які бажали задержати монархічну форму і впливали на Вашингтона, щоб він проголосив себе американським королем. Такі пропозиції Вашингтон рішуче відкинув.

Не було також однієї думки відносно ще важливішого питання, а саме, чи має взагалі постати держава з центральною владою чи тільки конфедерація незалежних держав, давніших колоній. Ті й подібні устроєві проблеми стали предметом широких дебат у провідних колах американського суспільства, які тривали від проголошення самостійності аж до ухвалення Конституції 1787 р. Дослідники американської історії погоджуються в тому, що американська політична еліта знаменито впоралася з нелегким завданням покладення тривких основ під нову державу, новий політичний устрій у ній. Їм вдалося створити тривкий фундамент під державну будову, яка виправдала себе в історичному розвитку.

Історія Америки після прийняття Конституції це в певному сенсі історія реалізації засад, прийнятих у формотворчому періоді американської республіки. Таке блискуче виконання тих державотворчих завдань треба завдячувати тому, що в той переломовий час появилася ціла група великих індивідуальностей. Найвизначніші, які дійсно стояли на висоті потреб часу, були Александер Гамільтон, Томас Джефферсон, Джон і Самюел Адамзи, Бенджамін Франклін, Джон Джей. Під розумним і тактовним провідом Вашингтона вони створили те, що Шевченко назвав «новим і праведним законом». Його основні засади такі — демократія, федералізм, принцип свободи людини та принцип рівності.

ДЕМОКРАТІЯ

Згідно з засадою демократії, джерелом державної влади є народ, який творить органи влади шляхом вибо-

рів. У час, коли формувалися основи американської державности, демократична форма правління була великою новістю. Навіть Англію того часу не можна вважати демократичною, але радше аристократичною монархією. Вона шойно протягом 19 ст. перейшла еволюцію в напрямі демократії. Батьки американської державности, ставши на засаді демократії, мусіли розв'язати дві актуальні справи. Першою було принципове питання про державну форму: чи це має бути монархія чи республіка. Відомо, що сьогодні існують демократичні монархії. Типовим прикладом є та сама Англія, в якій король панує, але він не рядить, і центр влади знаходиться у парламенті, точніше, у вибраній демократичним способом Нижчій палаті. Відомо також, що сам Вашингтон рішив прийняти республіканську форму держави, він залишився демократичним лідером навіть у критичні часи революційної війни, і став першим президентом демократичної республіки на основі нової Конституції. Його роля в установленні республіканської форми держави та репрезентативного демократичного устрою дуже велика і її не можна перецінити.

Другою важливою проблемою, яку американці мусіли розв'язати на зорі свого державного буття, була справа методу, яким волю народу перекладається на справну й авторитетну державну владу. Для цього американці перші в історії застосували метод виборів конституційних, як також і ратифікаційних конвенцій. Для пояснення цього треба сказати, що штат Массачусетс був першим, де 1780 р. була спеціальна вибрана громадянами конституційна конвенція, завданням якої було виготовити конституцію штату і запропонувати народові її ратифікацію. Цей метод став моделем для інших штатів. Перед тим легіслятури штатів сповняли цю функцію. Якщо йдеться про конвенцію у Філяделфії 1787 р., її делегати були вибрані легіслятурами штатів, а не народом. Одначе, делегати на ратифікаційні конвенції окремих штатів були вибрані народом і тим самим репрезентували волю народу. А конвенція у Філяделфії і ратифікаційні конвенції окремих штатів мали два завдання. Насамперед, треба було лега-

лізувати революцію згідно з демократичним принципом. Американська, як і всі інші революції, розвинулася шляхом dokonаних фактів при застосуванні фізичної сили. Після перемоги постала потреба легалізувати ті dokonані факти шляхом схвалення їх вільним виявом народної волі. Континентальний конгрес, який існував під час революційної війни, такої правної бази не мав.

Новостворена держава потребувала також сталих і тривких легальних рамок у формі основного закону або конституції. Конституційна конвенція під час гарячих і затяжних дебат про засади конституції, блискуче виконала це завдання; вона дала американському народові Конституцію, яка спирається на тривкі й тверді основи, які не вимагали зміни ані ревізії протягом цілої пізнішої історії. Так звані поправки (а точніше — доповнення) Конституції не були запереченням попередньо усталених засад, але радше її розвиненням та реалізацією, і частинно відповіддю на нові, непередбачені умови життя.

ФЕДЕРАЛІЗМ

Ідея американського федералізму розвинулася на ґрунті початкової окремішності американських колоній, які не мали жадного політичного пов'язання. Виконавча влада в кожній колонії належала губернаторові, який підлягав безпосередньо владі короля і його урядові в Лондоні. Незалежно від того, кожна колонія користувалася ширшою або вузкою самоуправою, базованою на чартерах-привілеях, надаваних королем і парламентом для кожної колонії зокрема. В самоуправі колоній Нової Англії велику роль відігравали старі англійські самоуправні звичаї та громадські умови, так звані компакти.

Щойно коли відносини між колоніями та материком увійшли у конфліктну стадію, почалися спроби об'єднання всіх колоній для спільної політичної акції. Так постала відома конфедерація колоній з її провідним кличем: «Об'єднатися або загинути!» Конфедерація була дуже вільним об'єднанням і фактично не мала однієї централь-

ної виконавчої влади. Сурогатом такої влади був Континентальний конгрес, орган радше координаційного характеру, під загальним керівництвом якого проходила визвольна війна. Вашингтон був з рамени Континентального конгресу головним командиром колоніальних, а потім і республіканських збройних сил. Щойно Конституція встановила центральну владу. Конфедерацію перетворено на суцільнішу федерацію зі штатами як складовими одиницями.

Застосування федеративної ідеї до американської політичної дійсності виявилось дуже щасливою розв'язкою. З одного боку це створювало сильну спільну федеральну владу, а з другого, давало змогу окремим штатам користуватися широкою автономією в усіх справах, не застережених виразно Конституцією для центральної влади. Це створило також правні рамки для дальшого територіального росту Америки. Первісно США склалися з тринадцяти штатів на східньому побережжі Атлантийського океану. На захід від них простягалися безмежні простори, незаселені білою людиною, на які проникали нові колоністи. Виникала можливість, що ті території будуть трактовані як колонії оригінальних штатів. Це в свою чергу могло зродити нові конфлікти між різними територіальними одиницями. Застосування федеративного принципу розв'язало цю проблему й спричинилося до безконфліктного поширення території США аж до берегів Тихого океану. На основі «Північно-Західнього ординансу» 1787 р. признано статут штатів та рівнорядні права з оригінальними штатами усім територіям, якщо вони сповнять певні популяційні та організаційні передумови. Так Америка раз на завжди зреклася колоніальної політики.

ПРИНЦИП СВОБОДИ ЛЮДИНИ

Цей принцип означає, що людина-громадянин має певні невід'ємні права, яких державна влада не сміє порушувати або касувати. Він впливає з уже згаданої концепції обмеженої влади, яка не може встрявати у приват-

ну сферу людини, гарантовану фундаментальними законами держави.

Деклярація незалежності називає три такі невід'ємні права людини: право на життя, на свободу та на змагання до щастя. Державна влада не може розпоряджатися довільно життям і свободою людини. В Конституції ці права особистої свободи оформлені в Деклярації прав (Bill of Rights).

З принципу свободи людини і принципу демократії виникають такі вже samozрозумілі в усіх демократичних державах права, як право вільного вислову, право творення суспільних та політичних організацій і переведення зборів, право на свободу совісти і право на відкритий суд при збереженні всіх процесуальних норм.

На окрему увагу заслуговує американський спосіб розв'язки свободи сумління, що знайшов свій вислів у формулі відокремлення Церкви від держави. Ця формула була не раз джерелом непорозумінь відносно того, про що властиво йдеться. А йдеться тут про незалежність церковних організацій від державної влади у справах віри та юрисдикції. Принцип відокремлення Церкви і держави є відвратною стороною принципу релігійної толеранції, який знайшов своє перше і найширше застосування в Америці. Але його перемога прийшла шойно після довгої і завзятої боротьби. Не відповідає дійсності популярне уявлення, нібито перші переселенці до Америки принесли зі собою ідею релігійної толеранції. Правдою є, що багато із тих переселенців шукали релігійної свободи, але тільки для себе. І так, наприклад, відомі пілгрими, які прибули на кораблі «Мейфлауер», були дуже нетолерантні супроти інших зорганізованих вірних. Випадки гострих переслідувань інакшевірних траплялися в майже всіх колоніях Нової Англії.

Шойно завдяки таким світлим діячам, як Роджер Вільямз, та зусиллям членів різних сект вдалося вибороти право свободи визнавати та виконувати релігійну практику вірним усіх релігій та церковних організацій. З моментом проголошення самостійності основа релігійної толе-

ранції знайшла вже загальне визнання і була згодом влучена в Конституцію. На практиці, однак, рештки релігійної ворожнечі та пересудів існували майже до наших днів.

У Деклярації незалежності говориться також про право на змагання до щастя — не про право на щастя, а на змагання до нього. Це дуже розумне визначення. Бо щастя не можна об'єктивно визначити, воно й його передумови — суб'єктивні, тому й повинні бути залишені суб'єктивній оцінці кожної особи. Рухи, що хотіли визначити щастя об'єктивно та які примушували людей до досягнення його передумов, створили не умови щастя, але безконечні терпіння та фізичне і духове рабство. Приклад більшовизму вистачає. Тому неперевершеною є американська формула, яка дозволяє кожній окремій людині визначити те, в чому полягає її щастя, і залишає за нею право змагати до нього.

ПРИНЦИП РІВНОСТІ

Ідея рівності також глибоко закорінена в американському суспільстві та належить до основних засад, на яких побудований американський політичний устрій. В політичній літературі точиться дискусія на тему суперечності між ідеєю свободи й рівності. Свобода, твердять деякі знавці політичної теорії, веде до нерівності; вона, мовляв, узаконює і дає суспільно-політичний вислів природній нерівності, що є наявним фактом, заперечити якого нікому не вдалося. Натомість, у понятті рівності є щось штучне; в його основі лежить прагнення слабких і неповноцінних одиниць задержати розвиток обдарованих, понадпересічних людей і зрівняти їх в долину. Рівність це диктат пересічності, що гатує поступ і розвиток культури. Американський індивідуалізм годиться знаменито з ідеєю свободи, але він виключає засадничо ідею рівності.

Виникає отже питання, як американці таки розв'язують проблему того протиставлення двох ідей, які на рів-

них правах входять у склад американської ідеології. Найперше треба сказати, що прагматичні американці уникають крайніх висновків з визнаваних ними засад. Такі висновки, мовляв, можливі тільки в абстракції, в математиці чи теоретичних формулах. Практичне життя побудоване на компромісах між суперечними засадами, і практичний політик чи взагалі практичний діяч мусить з них творити синтетичні конструкції.

Крім того, застосування засад залежить великою мірою від їх інтерпретації. Американська інтерпретація традиційно різниться від інтерпретації свободи і рівності, наприклад, анархістів чи марксистів. Свобода означає не довільність, але користування з привілеїв вільною людиною в межах суспільно-політичного правопорядку. Рівність не означає зрівняння всіх під суспільним чи матеріальним оглядом, вона означає рівність в обличчі права, виключення всіх станових чи класових привілеїв та рівнорядні життєві шанси для всіх.

У цьому сенсі ідея рівності означає приблизно те саме, що ідея справедливості, яка полягає в тому, щоб нікого не кривдити і кожному віддавати належне. Таке поняття справедливості розвинуло вже, між іншим, Римське право.

Американська історія дає багато прикладів на те, як у практиці застосовували обидва згадані принципи і як їх синтезували. Властиво, ціла американська історія це поступове поширення засад свободи і рівності на щораз нові суспільні прошарки та території. Відомо, що проголошені в Деклярації незалежності та включені в Конституцію права та принципи не знайшли зразу повного застосування в американському суспільно-політичному житті. Америка ще довго практикувала й толерувала рабство, і негрські невольники не користувалися правами вільних американців. За їхню емансипацію велася в американському суспільстві довга і затяжна боротьба, з громадянською війною як її кульмінаційним пунктом. І навіть знесення невольництва не зрівняло відразу колишніх невольників з їхніми колишніми панами. Залишки расової дискри-

мінації затрималися майже до наших днів, і щойно недавно прийшло до повного зрівняння негрського населення з білим.

Так само жінки довгий час не користувалися політичними правами; виборчі права признали їм щойно в 20 столітті.

Подібно довгою і зтяжною боротьбою за свої права значився шлях американського робітництва, але він також закінчився повною перемогою. Сьогодні американський робітник це повноправний громадянин, який повністю користає із здобутків американської економіки та впевнено й успішно вимагає належної участі у розподілі національного прибутку. Тому він є одним із найтвердіших прихильників американської економічної, політичної системи і традиційних вартостей.

Великий ентузіаст американських ідей та системи, француз Р. Брукбергер, у своїй знаменитій книжці *Образ Америки* твердить, що історія Америки це безустанне поширення та практичне застосування ідеї свободи, це історія всесторонньої емансипації людини.

На цьому місці треба також згадати про спроби американців поширити свої ідеї поза терен Америки. На жаль, ті спроби не дали досі тривких успіхів. З одного боку, світ ще не дозрів вповні до сприйняття американських ідеалів демократії, свободи людини та справедливості, а з другого — американські політики не завжди послідовно та достатньою мірою енергійно обстоювали їх на міжнародній арені. Особливу перешкоду в цьому створювали нещасливі союзи з тоталітарними й авторитарними державами, які проходили при накреслюванні напрямних зовнішньої політики під кличами реальної політики і відкинення моральних та ідеологічних засад.

А втім, треба зазначити, що вага Америки як держави зростала тільки тоді, коли вона була вірна своїм моральним та ідеологічним засадам; коли в них вірила і шукала шляхів їхньої реалізації внаслідок ззовні.

Закон Вашингтона і Україна

На закінчення до речі буде зупинитися над питанням взаємовідносин між світом американських ідей та центральними ідеями України. Хоч різна історична доля спричинила деяку відмінність, є все таки велика схожість.

Україна мала завжди свою характеристичну форму демократії, почавши від княжих часів, коли народне віче було поставлене вище князя. В Україні ніколи не було сумніву відносно того, що влада походить від народу. Виборність гетьманів була виявом цієї ідеї.

Козацька революція під проводом Богдана Хмельницького висунула аналогічні до Американської революції ідеї, ідею самоуправи України, свободи і обмеження станових привілеїв — відомі виступи Хмельницького в обороні «черні», тобто простого народу («чернь це наша права рука»). Тільки встрявання московського абсолютизму в внутрішні справи України не дозволили розвинути в ній поступовіший і свободній суспільно-політичній системі.

Але ідеї свободи і справедливости жили навіть після знесення Гетьманщини, однаково у провідній верстві, як і в народній гуші. Ця ідеологія пробивається у творах Сковороди, в *Історії Русів*, у творах Котляревського й інших. Коли читаємо в *Історії Русів* таке речення: «всяке сотворіння має право боронити своє буття, власність і свободу, і що до того сама природа або Творець дав йому достатнє знаряддя або спосіб», то це дуже нагадує і американську Деклярацію незалежності і писання філософів Доби просвічення.

В час глибокої національної ночі ті ідеї видвигнув Тарас Шевченко в своїх творах, ставлячи перед очі українців ідеал самостійної України і братерської козацької волі без хлопа і без пана. І другий великий виразник нашого національного світогляду — Іван Франко, так формулює свою і тим самим нашу національну програму —

Бажав я для скованих волі
Для скривджених кращої долі.
І рівного права для всіх

Рівне право — це якраз ідея справедливости.

На тих же ідеях сперла своє державне будівництво Українська Народня Республіка часів Визвольних Змагань 1917-1921 рр. Прийняла їх у свою «Плятформу» також Українська Головна Визвольна Рада — провід визвольної боротьби в Другій світовій війні проти двох тоталітаризмів, націонал-соціалістичної Німеччини і більшовицької Росії. На жаль, затоплена чужою силою Україна не мала змоги довести до відома американському народові свого ідеологічного споріднення. Тим пояснюється, між іншим, чому Америка не підтримала українських Визвольних Змагань у рішальний час після Першої світової війни. Слабкий голос українських поселенців у Америці був заглушений голосною і брехливою ворожою пропагандою. Крім того, в політиці Америки почала висуватися нова течія, сперта на заложеннях вузько зрозумілих інтересів, і заперечення моральних й ідеологічних принципів. На довшу мету це принесло Америці необчисленої шкоди, зміцнюючи її смертельного ворога — російський більшовизм. Незапереченим фактом, який визначає обличчя 20 ст., є ідеологічна боротьба — свобода або тиранія. Україна стоїть сьогодні, як і в минулому, на стороні свободи. Стійкість українського народу в тій боротьбі дає запоруку, що здійсниться пророцтво Шевченка, і Україна таки діждеться свого Вашингтона.

ДОКУМЕНТИ АМЕРИКАНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

1. УГОДА МЕЙФЛАУЕРА

[УРИВОК]

11 листопада 1620

Во ім'я Господнє, амінь! Ми, підписані нижче льояльні піддані нашого високомогутнього суверена *Джеймза*, милістю Божою короля *Великобританії, Франції та Ірляндії, Захисника Віри* і т. д.

Для слави Божої, для поширення віри Христової та для прославлення короля нашого та країни, ми рушили в мандрівку, щоб заснувати першу колонію в північних частинах Вірджинії; всі ми, зібрані урочисто і спільно, перед лицем Господа і один одного, погоджуємося й об'єднуємося у громадську політичну групу для нашого кращого порядкування та для збереження й поширювання зазначених вище завдань; на цій підставі вводимо в силу, встановлюємо та складаємо такі справедливі й однакові для всіх закони, розпорядження, акти, статuti та пости, які в різні періоди часу вважатимуться найдоцільнішими та найпридатнішими для загального добра Колонії; їм обіцяємо всю нашу належну підпорядкованість і слухняність. [...]

Документи колоніального періоду, які ми вибрали до цього видання, свідчать про те, що вже в той час існували всі елементи, які пізніше стали основою американського суспільства і держави.

Найвідоміший і найважливіший серед них це Угода Мейфлауера (*Mayflower Compact*) — перший документ в історії, яким створено політичне тіло (*body politic*) на основі угоди.

Усі примітки — *Р. Б.*

2. ДЕКЛЯРАЦІЯ СВОБІД

[КОЛОНІАЛЬНОГО МАССАЧУСЕТСУ]

На сесії Головного Суду

[УРИВКИ]

10 червня 1661

У справі наших свобод:

1. Ми трактуємо даний губернаторові та зборам привілей (з ласки Божої) як першу й головну основу нашого державного устрою дійсно так, як це в ньому сказано.

2. Губернатор і Збори, за цим привілеєм, по суті і своєю назвою становлять державну установу.

3. Ця державна установа наділена владою робити людей вільними. [...]

6. Губернатор, заступник губернатора, помічники та обрані представники або депутати мають повну силу та владу — так законодавчу, як і виконавчу — правити всіма тутешніми людьми, чи то місцевими чи іноземцями, так у справах церковних як і в цивільних, без апеляції, за винятком закону, або законів, противних законам Англії. [...]

8. Ми вважаємо будь-яке втручання, яке шкідливе для країни, протилежне будь-якому з наших законів, несумісне законам Англії, порушенням наших прав.

Деклярація висловлює переконання колоністів про те, що закони Англії не сягають до Америки. Згідно з цією засадою американські колонії вважали, що вони мають право ухвалювати свої власні закони, не суперечні законам Англії.

3. ПЕНСІЛЬВАНСЬКА ХАРТІЯ ПРИВІЛЕЇВ

[ВІЛЛЯМА ПЕННА] [УРИВКИ]

28 жовтня 1701

[...]

Поперше —

Тому, що ніякі люди не можуть бути справді щасливими, навіть користуючись якнайширшими громадськими свободами, коли утиснена свобода їхнього сумління, їхнього релігійного віровизнання та молитви — а Бог Всемогутній є єдиним Паном сумління, Володарем Світла і Духа, Творцем, а також і метою усього божественного знання, віри й поклоніння, Єдиний, Хто освічує розум, врозумляє та переконує людське відчуття — я цим стверджую й проголошую, що ні однієї людини чи людей, які проживають у цій провінції або на територіях, які сповідають і визнають *Одного* Бога Всемогутнього, Творця, Вседержителя й Управителя світу та відверто визнають і зобов'язуються спокійно жити під Цивільним Урядом, ні в якому разі не можна кривдити, або завдавати шкоди чи то особисто чи її власності, за її або їхнє сумління віроісповідання або [зберігання] звичаїв і не можна нікого змушувати відвідувати або підтримувати будь-яке релігійне поклоніння, місце релігійної відправи, наперекір переконанню або ж чинити чи терпіти будь-які інші дії й факти, незгідні з їхніми релігійними переконаннями. [...]

II. Для доброго керування цієї провінції й території її

Перші англійські колонії в Америці були засновані на королівських привілеях (*Charters*), які давали право окремим особам або компаніям закладати колонії від імені короля. Ці привілеї-чартери містили норми, на основі яких колонії мали рядитися. Засновником колонії Пенсільванія на основі чартеру з 1681 р. був Вілліам Пенн. Колонія та її засновник мали організаційні труднощі на місці та з королівською владою в Лондоні. Щоб скріпити організаційні підстави колонії Пенн створив окремий Комітет для опрацювання правних основ колонії, знаних як Хартія привілеїв Пенсільванії.

вільні люди повинні вибирати щороку Асамблею, до якої мусять входити від кожної округи *чотири* особи, найбільше відомі за чесність, мудрість й здібність... Асамблея матиме владу обирати спікера [голову] та інших своїх урядовців; рішати про кваліфікації та обирання своїх власних членів, визначати перерву в своїй роботі, призначати комісії, готувати законопроєкти для затвердження їх; видавати під суд злочинців, розглядати скарги і посідати всю іншу владу та привілеї Асамблеї, згідно з правами вільнонароджених підданих *Англії* і як прийнято у кожній королівській плянтації в *Америці*. [...]

IV. Закони цього Уряду мають бути зформульовані так: «Через губернатора, за згодою та схваленням вільних людей Генеральної Асамблеї», і повинні бути затверджені губернатором та зареєстровані в судовому архіві і зберігатися в *Філяделфії*, хібащо губернатор і Асамблея призначать інше місце. [...]

4. ВІРДЖІНЬСЬКА ДЕКЛЯРАЦІЯ ПРАВ

12 червня 1776

Деклярація прав, складена представниками гідного народу Вірджинії зібраними на повних і вільних зборах; ці права стосуються до них і їхніх нащадків, як основа й підвалина уряду.

1. Що всі люди з природи однаково вільні й незалежні і мають певні невід'ємні права, від яких, коли вони стаючи членами суспільства, не можуть ніяким домовленням позбавити їхніх нащадків; а саме — права втішатися життям і волею, засобами набування й посідання власності, та шукання щастя й безпеки.

2. Що вся влада належить по праву народові і, в наслідок цього, виводиться від народу; що мирові судді це довірені й слуги народу і повсякчас відповідальні перед ним.

3. Що уряд є, або мусить бути, встановлений для спільних інтересів, охорони й безпеки народу, нації або громади; з усіх метод і форм керівництва, найкращий є уряд, який спроможний в найбільшій мірі забезпечити щастя й безпеку та найефективніше захистити проти небезпеки зловживань; і коли якийсь уряд виявиться невідповідний або супротивний своїм завданням, більшість громади має безсумнівне, невід'ємне й непорушне право зреформувати, змінити або скасувати його в спосіб, який вважатиме за найвідповідніший бажанню народу.

4. Що жадна людина або група людей не має права на виключні або окремі винагороди чи привілеї від громади, за винятком винагороди за службу для громади; ця

В процесі боротьби з Англією колонії атлантийського узбережжя почали вважати себе суверенними державами й опрацьовували свої конституції. Інтегральною частиною тих конституцій був завжди закон про права, який творив ідеологічну підставу уряду. Найважливіший серед них — закон Вірджинії, який став зразком для постанов американської Конституції, а навіть для відомої французької Деклярації прав людини.

остання не є спадковою, як і неспадковими є посади урядовця, законодавця або судді.

5. Що законодавча та виконавча влада штату має бути відмежована й відокремлена від судової, щоб члени перших двох не могли застосовувати насильства, щоб відчували і поділяли тягари народу, а після усталеного речення, зведені до приватного стану, повернулися до громади, з якої вони початково були вибрані, а часті, певні й правильні вибори вибиратимуть на звільнені посади людей, з яких усі колишні члени, або якась частина знову будуть, згідно з законом, підхожі або непідхожі.

6. Що вибори членів на службу представниками народу в Асамблеї мусять бути вільні, і що всі люди, які мають достатні докази постійних спільних з громадою інтересів і зв'язків з нею, мають виборче право і не можуть бути оподатковані або позбавлені своєї власності для громадського вжитку без їхньої власної згоди чи згоди так вибраних їхніх представників, ані бути зобов'язані будь-яким законом, на який вони не погодились, для громадського добра.

7. Що всяка спроба будь-якої влади припинити дію законів або здійснення їх без згоди представників народу є шкідлива для прав народу і не повинна мати місця.

8. Що особа, звинувачувана в злочинах, караних смертю, або в інших кримінальних злочинах, має право вимагати обґрунтування причини і характеру звинувачення, вимагати очної ставки з обвинувачами і свідками, вимагати свідчень в свою користь, і має право на скорий суд неупереджених на лаві присяжних із своєї округи, без одноголосної згоди яких не можна визнати її винною; що людину не можна присилувати свідчити проти самої себе; що жадну людину не можна позбавляти волі інакше, як за законом країни або за присудом рівних собі за станом.

9. Що не слід вимагати надмірний грошовий заклад при звільненні арештованого до часу суду, ані накладати надмірні грошові карі, ані жорстокі та незвичайні покарання.

10. Що загальні повноваження, урядовцям або посланцям з наказом обшукати запідозрене місце без доказу про доконаний факт, або арештувати будь-яку особу чи особи без зазначення прізвища, або без докладного описання провини і обґрунтування доказами, є образливі та деспотичні і не повинні видаватися.

11. Що в суперечках, які відносяться до власності і в позовах між людьми віддається в першу чергу перевагу попередній лаві присяжних, яка повинна вважатися непопушною.

12. Що свобода преси є одним з бастионів свободи і ніякий уряд, якщо він не самовладний, ніколи не може її обмежити.

13. Що добре зорганізована міліція, створена з вишколених людей, які вміють уживати зброю, є правильна, природна і безпечна оборона вільного штату; що треба уникати вживати регулярне військо в мирний час, як небезпечне для свободи, і що в усіх випадках військові сили мусять бути строго підпорядковані цивільній владі і керовані нею.

14. Що народ має право на один уряд, тому ніякий уряд, окремий від уряду Вірджинії або незалежний від нього не може бути встановлений або заснований в її межах.

15. Що жадного вільного уряду чи благ свободи не збереже ніякий народ, якщо не буде непохитно визнавати правосуддя, стриманість, поміркованість і раз-у-раз відкликатися до основних принципів.

16. Що релігія, або обов'язок перед нашим Творцем, і спосіб визнавання його, можуть бути керовані лише розумом і переконанням, а не силою чи насильством; тому всі люди мають однакове право вільно ісповідувати релігії згідно з голосом своєї совісті, і всі мають обов'язок взаємно виявляти християнську терпимість, любов і добродійність один до одного.

5. ДЕКЛЯРАЦІЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

в Конгресі [УРИВОК]

4 липня 1776

ОДНОГОЛОСНО УХВАЛЕНА ДЕКЛЯРАЦІЯ

ТРИНАДЦЯТЬОМА СПОЛУЧЕНИМИ ШТАТАМИ АМЕРИКИ

Коли протягом історії людства одному народові доводиться розірвати політичні зв'язки, що лучили його з іншими, і посісти серед держав світу окреме і рівне становище, право на яке йому дають закони природи й закони Бога, належна пошана до поглядів людства вимагає з'ясувати причини, що спонукали його відокремитися.

Ми вважаємо за самозрозумілі істини, що всі люди створені рівними; що Творець обдарував їх певними невід'ємними правами, до яких належать життя, свобода і здобування щастя, що уряди встановлюються між людьми на те, щоб забезпечити ці права, а влада урядів виводиться зі згоди тих, ким вони управляють; що, в кожному випадку, коли якась форма уряду стає згубною для такої мети, народ має право змінити або скасувати її і встановити новий уряд, спираючися на такі принципи та організуючи його владу в такій формі, яка видається народові найвідповіднішою, щоб досягти свою безпеку й щастя. Розважність, звичайно, підказує не змінювати здавна встановлених урядів з дрібних і скороминулих причин; у згоді з цим увесь досвід показує, що людство воліє радше терпіти, поки лихо стерпне, ніж виправляти лихо скасу-

Деклярація Незалежності, поруч Конституції, належить до найважливіших документів з історії Америки. До написання проєкту Деклярації Континентальний конгрес покликав окремий комітет у складі п'ятьох осіб, але головним автором був Т. Джефферсон. Деклярація складається з двох частин: перша — ствердження ідеологічних принципів, друга — вичислення утисків і зловживань короля Джорджа III, якими узаasadнювалося відірвання колоній від Англії. Плянові нашої книжки відповідає тільки перша частина, але з поваги до документу містимо його повний текст.

ванням звичних форм. Але, коли довга низка зловживань і правопорушень влади, незмінно спрямована на досягнення тієї мети, виявляє намір підпорядковувати народ абсолютному деспотизмові, тоді народ має право і обов'язок повалити такий уряд і встановити нову форму, щоб забезпечити майбутність народу. Таке було довготривале страждання наших колоній; і така є тепер кінцевість, що примушує їх змінити їхні давніші системи уряду. Вся історія правління теперішнього короля Великобританії — це історія постійних зловживань і правопорушень влади, безпосередньою метою яких було створити абсолютну тиранію над нашими штатами. На доказ цього наводимо факти, щоб про них знав безсторонній світ.

Король відмовляється затверджувати найкорисніші й найпотрібніші для загального добра закони.

Він забороняє своїм губернаторам ухвалювати закони невідкладного й пекучого характеру, якщо їх застосування не було узалежене від попередньої королівської згоди; в таких випадках він зовсім їх не розглядає.

Він відмовляється ухвалювати закони, що їх потребує для свого життя людність просторих теренів, якщо вона не зречеться свого права репрезентації в законодавчих органах, права неоціненого для людности й грізного тільки для тиранів.

Він скликає законодавчі органи в місцях незвичайних, невідповідних і віддалених від сховищ публічних документів тільки на те, щоб цим вимусити в законодавців згоду на свої заходи.

Він неодноразово розпускав Палати представників за те, що вони мужньо опиралися його зазіханню на права народу.

Він довго відмовлявся після таких розпусків дати дозвіл на вибори інших; в наслідок цього законодавча влада, що її не можна знищити, поверталася до народу в цілому, але держава тим часом лишалася беззахисною як від нападу ззовні, так і від внутрішніх заворушень.

Він намагається запобігти заселенню цих штатів,

гальмуючи надання громадянства чужинцям, відмовляється ввести інші закони, щоб захопити переселення сюди, і ускладнює умови нових наділень землею.

Він перешкоджає судовим органам, відмовляючи санкції для законів, що встановлюють законну владу.

Він поставив суддів у цілковиту залежність від своєї волі, сам визначаючи реченці їхнього урядування, як також розмір і виплату їхньої винагороди.

Він заснував безліч нових установ і наслав сюди хмари урядовців, щоб непокоїти наше населення і витягати з нього останні соки.

Він утримує серед нас у мирні часи постійні армії без згоди на це наших законодавчих органів.

Він намагається поставити військових у становище незалежності й вищости від цивільної влади.

Він підтримував тих, що хотіли підпорядкувати нас юрисдикції, чужій нашій конституції і невизнаній нашими законами і схвалював їхні акти позірно законодавчого характеру:

- на розквартирування серед нас великої кількості озброєного війська;

- на охоронення цих військових інсценізованими судами від кари за вбивства мешканців цих штатів;

- на припинення наших торговельних зв'язків з усіма частинами світу;

- на обкладення нас податками без нашої на те згоди;

- на позбавлення нас у багатьох випадках судів лави присяжних;

- на перевезення нас за океан для суду за здогадні злочини;

- на скасування вільної системи англійського права в сусідній провінції, встановлюючи в ній деспотичний уряд та поширюючи межі цієї провінції так, щоб зробити її водночас прикладом і зручним знаряддям для запровадження такого самого абсолютного правління в наших колоніях;

- на відібрання наших хартії, на скасування наших

найцінніших законів і на ґрунтовну зміну форми нашого уряду;

— на припинення діяльності наших законодавчих органів і проголошення себе правосильним видавати для нас закони в усіх випадках.

Король зрікся своєї влади тут, проголосивши нас поза своєю охороною і має привід іти війною проти нас.

Він плюндрує наші моря, грабує наші узбережжя, палить наші міста, руйнує життя наших людей.

Він тепер переправляє великі армії чужоземних найманців, щоб довершити діло смерти, спустошення і тиранії, вже розпочате в умовах такої жорстокости й віроломства, які ледве чи можна порівняти навіть з найварварськими часами і які цілком негідні голови цивілізованої держави.

Він примушує наших співгромадян, захоплених у полон на відкритому морі, підіймати зброю проти своєї країни, ставати вбивниками своїх друзів і братів, або самим гинути від їхньої руки.

Він сіє внутрішні чвари серед нас і намагається нацькувати на людність наших прикордонних районів немилосердних індіанських дикунів, яких відоме правило ведення війни полягає в безоглядному нищенні людей усякого віку, статі чи стану.

На всіх щаблях цих утисків ми прохали, в найсмирненіших виразах, виправити ці кривди. Відповіддю на наші раз-у-раз відновлювані прохання були тільки дальші кривди. Король, якого кожний з цих вчинків характеризує як тирана, не надається бути володарем вільних людей.

Не бракувало в нас і уваги до наших британських братів. Ми перестерігали їх час від часу про спроби їх законодавчих органів безпідставно поширити на нас свою юрисдикцію. Ми нагадували їм про обставини нашої еміграції й нашого тут поселення. Ми зверталися до їх вродженої справедливости й великодушности і ми закликали їх, посилаючися на нитки нашого спільного походження, відкликати ці зловживання владою, які неминуче мали довести до розриву наших зв'язків і листування.

Але вони також були глухими до голосу справедливості і єдинокровності. Через те конечність змушує нас проголосити наше відокремлення і ставитися до них так, як ми ставимося до решти людства — як до ворогів у війні, як до приятелів у мирі.

Тому ми, представники Сполучених Штатів Америки, зібравшись на Загальному конгресі, покликаючися на Всевишнього Суддю Світу в справедливості наших змагань, в імені та з доручення всіх добрих людей наших колоній, урочисто заявляємо і проголошуємо, що наші Сполучені Колонії є, і за правом повинні бути вільними й незалежними штатами; що вони звільнені від будь-якої вірності Британській короні; що будь-який політичний зв'язок поміж ними і державою Великобританії є і повинен бути цілковито розірваний; і як вільні й незалежні Штати вони мають повне право проголошувати війну, укладати мир, вступати в союзи, нав'язувати торговельні зв'язки і чинити всякі інші дії й справи, на які мають право незалежні держави. У міцній вірі в опіку Божественного Провидіння ми присягаємо один перед одним на наше життя, наше щастя і непорушну честь. [...]

6. ВІРДЖІНСЬКИЙ СТАТУТ РЕЛІГІЙНОЇ СВОБОДИ

16 січня 1786

I. Беручи до уваги, що Бог Всемогутній створив розум вільним, що всі спроби вплинути на нього світськими карами чи навантаженнями, або позбавленням громадянських прав схильні лише породжувати лицемірство та злобу і відхиляються від задуму Святого Засновника нашої релігії, який будучи Паном і розуму і тіла, волів поширювати її без примусу ні розуму ні тіла, як було в Його Всемогутній владі зробити; що нечестива самонадійність законодавців, цивільних і церковних, схильних до помилок і без надхнення людей, які взялися верховодити над вірою інших, виставляючи свої власні погляди й способи думання як єдиновірні та непомильні і намагаючися накинати їх іншим, вони встановили і підтримували хибні вірування на більшій частині світу в усі часи; що силувати людину жертвувати гроші на підтримання переконань, у які вона не вірить, є гріхом й тиранією; що навіть силувати людину підтримувати того чи того вчителя її власного релігійного переконання є позбавленням доброї волі кожного підтримувати того пастора, чию мораль вона взяла б собі за приклад і вважала б найправеднішу, відійшовши від тієї, часові нагороди за які походять із схвалення її особистої поведінки і є додатковим стимулом до поважної, невпинної праці навчання роду людського; що наші

Рух за релігійну свободу, який ішов водночас з рухом за політичну свободу, був уже доволі сильний у колоніальному періоді. В чартерах і інших документах того періоду включені часто постанови, які сприяли релігійній свободі та були висловом релігійної толеранції, яка зростала. Але щойно в часі незалежності цей рух набув великого розмаху і довів до повного правного зрівняння всіх Церков і релігій Конституцією США. Одним із найсильніших документів, який впроваджував релігійну свободу на рівні штату є поміщений тут статут, автором якого був Джефферсон. Він мав великий вплив на формування відповідних постанов федеральної Конституції.

громадянські права не залежать від наших релігійних переконань, так як не пов'язані з нашими поглядами щодо фізики чи геометрії; що тому вважати будь-якого громадянина невідповідним публічного довір'я, для покликання на відповідальну оплачувану посаду, аж доки він себе відверто не визнає за чи проти тих чи тих релігійних переконань є несправедливим позбавленням його цих привілеїв і користей, на які він має також природне право як і його співгромадяни, бо інакше це тільки веде до перекручення принципів тієї релігії, яку вона має на меті підтримувати, підкуповуючи виключне право світської нагороди та винагороди тих, хто відверто визнає і стверджує їх; що хоч, справді, злочинцем є той, хто не встоїть перед такою спокусою, але й ті не без вини, які кладуть на їхньому шляху спокусу; що дозволяти мировому судді використовувати свою владу в царині поглядів і обмежувати відверто визнавати або поширювати їх на основі, припущення, що їхня тенденція шкідлива, є небезпечною помилкою, яка відразу знищує всю релігійну свободу, бо мировий суддя, звичайно, судячи таку тенденцію, зробить своє переконання правилом для вироку і схвалить або засудить почуття інших на основі того, чи вони сходяться з його власними чи різняться від них; що для справедливих намірів цивільного уряду можна тільки втручатися його урядовцям тоді, коли принципи викликають явні вчинки, що порушують спокій й належний порядок; і остаточно, що істина — велика, і переважить, коли її лишити саму по собі, що вона — відповідна й достатня супротивниця помилки і нічого їй боятися суперечности, хібащо людське втручання позбавить істину її природної зброї — вільних доказів і дискусій, бо помилки перестають бути небезпечними, коли дозволено свobodно їх заперечувати.

II. Нехай Генеральна Асамблея ухвалить, що ніхто не сміє бути примушений відвідувати або підтримувати яке-небудь релігійне поклоніння, місце або посаду, чи бути приборканий, потурбований чи обтяжений фізично або матеріально, чи потерпіти в якийсь інший спосіб з причини своїх релігійних переконань або вірування; але що всі люди

повинні відкрито визнавати і в дискусіях обстоювати свої переконання в справі релігії, і що це не мусить ніякою мірою зменшувати, збільшувати або впливати на їхній громадянський стан.

III. І хоч нам добре відомо, що наша Асамблея, вибрана народом лише для звичайних цілей законодавства, не має сили обмежити дії наступних асамблей, створених владою, рівною нашій, і тому хоч проголошення цього акту невідкличним не мало б сили закону, ми все таки маємо право заявити, і заявляємо, що обстоювані цим актом права є природними правами людства і, якщо після цього буде проведений будь-який закон, щоб відкликати даний акт або обмежити його дію, такий закон буде порушенням природних прав.

7. КОНСТИТУЦІЯ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

[Ухвалена 17 вересня 1787] [УРИВОК]

МИ НАРОД Сполучених Штатів, щоб створити досконаліший союз, установити правосуддя, забезпечити внутрішній спокій, загальну оборону, сприяти загальному добробуту та гарантувати нам самим і нашим нащадкам благи свободи, — ухвалюємо і встановлюємо цю Конституцію для Сполучених Штатів Америки. [...]

Поправки до Конституції Сполучених Штатів

[Уведені 3 листопада 1791]

I

Конгрес не може видати законів щодо установлення релігії чи заборону вільно виконувати її, щодо обмеження свободи слова, та преси; щодо права народу мирно збирати й подавати петиції до уряду в справах виправлення кривд.

II

Для безпеки вільної держави потрібна добре зорганізована міліція, право народу мати й носити зброю не повинно обмежуватися.

III

В мирний час жаден вояк не може квартирувати в якійнебудь хаті без згоди власника; а під час війни лише згідно з приписами, встановленими законом.

Із Конституції США вибираємо тільки ті частини, що є висловом американської ідеології та засад, на яких спирається суспільно-політичний устрій США, а це її вступ і Bill of Rights (Деклярація прав), яка являє собою десять перших поправок чи, точніше, доповнень до Конституції від 3-ого листопада 1791 р.

IV

Не можна порушувати безпідставними обшуками і арештами права народу на недоторканість особи, мешкання, особистих паперів і майна; наказ на обшук і арешт має видаватися лише з обґрунтованих причин, скріплених присягою або ствердженням, зокрема вказання місця, де має бути зроблений обшук, і осіб, які мають бути схоплені.

V

Нікого не можна притягати до відповідальності за кримінальний чи інший ганебний злочин, інакше, як на заяву або акт обвинувачення Лави присяжних (Grand Jury), за винятком злочинів, поповнених особами сухопутних чи морських військових частин або міліції, коли ці особи є на дійсній службі, під час війни чи іншої громадської небезпеки; не можна притягати до відповідальності за ту саму провину вдруге; нікого не можна змушувати свідчити проти себе в будь-якому кримінальному злочині, як також нікого не можна позбавити життя, свободи або власності без законного судового переслухання; приватна власність не може бути відібрана для громадського користування без справедливої компенсації.

VI

В усіх кримінальних обвинуваченнях, обвинувачений повинен користуватися з права на скорий і відкритий суд безсторонніх присяжних зі штату і округи, де був доканий злочин, який округа мусить наперед законно встановити; обвинувачений мусить бути повідомлений про характер і причину обвинувачень і користатися з права мати очні ставки зі свідками обвинувачення; ставити свідків на свою користь та мати допомогу адвоката для своєї оборони.

VII

Судові процеси, що базуються на Звичаєвому праві (Common Law), коли розміри претенсій перевищують двадцять долярів, повинні розглядатися лавою присяжних, і жадний випадок, який був розглянений судом присяжних, не може переглядатися вдруге в будь-якому суді Сполучених Штатів інакше, як відповідно до законів Звичаєвого права.

VIII

Не можна встановлювати занадто високих грошових порук, накладати високі грошові кари або приміювати жорстокі і незвичайні покарання.

IX

Перелік у Конституції певних прав не можна тлумачити як заперечення чи обмеження інших прав, що зберігаються народом.

X

Влада, яка не передається цією Конституцією Сполученим Штатам і не заборонена нею окремими штатами, належить, відповідно, штатам або народів.

8. ПЕРША ІНАВГУРАЦІЙНА ПРОМОВА ВАШІНГТОНА [УРИВКИ] 30 квітня 1789

Співгромадяни з Сенату і з Палати представників!

Ніяка подія серед мінливих життєвих змін не сповни-ла мене більшою тривогою, ніж виклик, який я отримав 14-ого ц. м. З одного боку моя країна, голос якої я завжди слухаю з пошаною й любов'ю, покликала мене з моєї схованки, яку я довірливо вибрав, приваблений надією, що моє рішення буде незмінним, бо крім навички, притулок на схилі літ це захист, який ставав щодня і потрібним і милішим мені, з огляду на часті занедужання. З другого боку, важливість і складність доручення, до якого покликав мене голос батьківщини, достатній, щоб розбудити в наймудрішому й найдосвідченішому з її громадян скептичний перегляд його кваліфікацій, що можуть тільки засмутити того, хто (наділений з природи невеликими здібностями і невправний в обов'язках цивільного управління) повинен бути особливо свідомий своїх недоліків. У цьому конфлікті почувань, я можу тільки сказати, що я завжди чесно намагався виконувати свої обов'язки шляхом правильної оцінки кожної ситуації, яка могла б на них впливати. Все, на що я надіюся це те, коли виконуючи свої обов'язки, я був би надто під впливом спогадів, приємних прикладів з минулого або ніжної чуйности до цього незрівнянного доказу довір'я моїх співгромадян і тому надто мало рахувався зі своєю неспроможністю та несхильністю до трудних і ще не випробуваних завдань, які чекають на мене, тоді хай ця помилка буде виправдана мотивами, які привели мене до неї, і нехай моя країна судить її наслідки з певною долею тієї прихильности, з якою все почалося.

У своїй першій інавгураційній промові, яка започаткувала традицію інавгураційних промов президента США, Вашингтон дає вислів своїй публічній філософії; він говорить про мету й основи доброго уряду.

Під впливом таких думок я прийшов сюди на виклик громади, і тому було б особливо невластиво проминути в цьому першому офіційному акті мої гарячі благання до Всевишнього, Який править світом, Який головує на державних радах націй і Чия ласка Провидіння може направити кожну людську хибу, та просити, щоб Його благословення освячувало свободу і щастя людей Сполучених Штатів, уряд, встановлений ними саме для цієї мети, кожний засіб, управління для успішного виконання призначених йому функцій. ... Жадний з народів не зобов'язаний так, як народи Сполучених Штатів, визнавати і поклонятися Невидимому Богові, Який керує ділами людськими. Кожний їхній крок на шляху до державної незалежності видається ніби відміченим якимсь доказом Провидіння, а у важливому перевероті, шойно осягнутому в системі об'єднаного уряду, спокійне обдумування й добровільна згода так багатьох громад, що від них це рішення залежало, не можна без почуття побожної подяки і одночасно скромного сподівання благ в майбутньому, які віщувало минуле, порівняти зі способами, якими встановлено більшість урядів. [...]

Згідно зі статтею, якою встановлено виконавчий департамент, обов'язком президента є «доручати вашій увазі такі заходи, які він вважатиме за потрібні та доцільні». Обставини, при яких я тепер зустрічаю вас, виправдають моє вникання в цю справу глибше, ніж просте посилення на велику Конституційну хартію, на основі якої ви тут зібралися і яка, окреслюючи вашу владу, визначає справи, на які ви повинні звернути увагу. Буде більше послідовним у даних обставинах і куди більше відповідним до почуттів, які керують мною, замість говорити про окремі заходи — віддати пошану талантам, чесноті й патріотизмові, що їх посідають вибрані діячі, щоб розробити й засвоїти ці заходи. В цих чесних якостях я бачу найпевнішу запоруку того, що з одного боку ніякі місцеві упередження та симпатії, ні окремі погляди, ні партійна ворожнеча не заведуть на манівці вдумливе й справедливе око, яке мусить охороняти це велике зібрання різних гро-

мад та інтересів, а з другого боку, що підвалини нашої національної політики будуть закладені на чистих і незмінних принципах особистої моральності, і перевага вільного уряду буде мати всі ознаки, які можуть здобути прихильність його громадян та викликати повагу світу. Я спиняюся на цьому з найбільшим задоволенням, яке тільки може викликати палка любов до моєї країни, бо немає досконаліше установленої істини, ніж та, що в економіці та в ході природи існує непорушний союз між чеснотою й щастям, між обов'язком і вигодою, між ширими принципами чесною й великодушною політикою й тривалою нагородою у вигляді загального процвітання й щастя; ми можемо бути певні, що Небо ніколи не усміхнеться сприятливо нації, яка нехтує вічними правилами порядку й права, самим Небом установленими, і тому збереження священного вогню волі та долі республіканської форми уряду, яку, може і слушно, вважають *глибоко й остаточно* поставлену на дослідну карту — віддано в руки американського народу.

Крім звичайних справ, поданих до вашої уваги, на вашому розсуді буде вирішити, як далеко вживання іноді сили, надане П'ятою статтею Конституції, стає доцільним у сучасних обставинах, заперечливих, по суті, висунутих проти системи, або поступово до пертурбацій, що їх викликали. [...]

Я маю додати ще одне завваження, яке треба спрямувати до Палати представників. Воно стосується до мене самого і тому буде якомога коротким. Коли мене вперше вшанували покликом на службу моїй країні, потім у навечер'я важкої боротьби за її свободу, те світло, в якому я розглядав свій обов'язок, вимагало від мене відмовитися від якоїнебудь грошової винагороди. Від цього рішення я ні разу не відступив, і, маючи тепер таке саме переконання, я мушу відкинути як таку, що не личить мені, будь-яку частку персональних винагород, які необхідно передбачені як постійні забезпечення для виконавчого департаменту, і тому відповідно мушу просити, щоб грошова винагорода для посту, який я обіймаю, була на час

мого перебування на ньому обмежена до таких дійсних видатків, які можуть бути потрібні для громадського добра.

Висловивши вам у цей спосіб мої почування, пробуджені подією, що звела нас разом, я попрощаюся тепер, але не без того, щоб звернутися ще раз до Великодушного Отця роду людського з покірливим благанням: коли Він зі Своєї ласки подарував американському народові нагоду обговорювати в повному спокої й рішати з безприкладною одностайністю про форму уряду для забезпечення свого об'єднання і просування щастя, то нехай Його святе благословення буде рівнож помітне і в широким поглядах, у поміркованих нарадах і в мудрих заходах, від яких мусить залежати успіх нашого уряду.

9. ПРОЩАЛЬНЕ СЛОВО ВАШІНГТОНА

[УРИВКИ]

17 вересня 1796

... Любов до волі настільки переплетена з усіма фібрами вашого серця, що мені не треба вихваляти її, щоб підсилити або ствердити це почуття.

Єдність уряду, яка творить з вас один народ, так само дорога вам. І справедливо, бо це — головний стовп у будівлі вашої дійсної незалежності, підпора вашого спокою вдома, вашого миру закордоном, вашої безпеки, вашого процвітання, та тієї свободи, яку ви там високо цініте. Але, так як легко є передбачити, з різних причин і з різних боків буде вжито багато заходів, багато хитрощів, щоб послабити у вашій свідомості переконання в цій істині, бо це переконання є тим пунктом у вашій політичній фортеці, яке буде постійно й активно (хоч часто приховано й таємно) під обстрілом внутрішніх і зовнішніх ворогів. Тому безмежно важливо, щоб ви належно оцінювали все величезне значення вашої державної єдності для вашого колективного й особистого щастя, щоб ви сердешно, постійно й непохитно були віддані їй, щоб ви звикли думати й говорити про неї, як про охоронну гарантію вашої політичної безпеки та процвітання; щоб ви з ревною турботливістю зберігали її, обезцінювали все, що могло б викликати хоч підозріння про можливість відкинути її будь-коли, та виявляли своє обурення на перший прояв кожної спроби відокремити будь-яку частину нашої країни від решти або послабити ті святі зв'язки, які еднають тепер її різні частини. ... Між усіма нахилами та звичаями, які ведуть до політичного розквіту, невід'ємною підпорою є релігія й моральність. Даремно вимагав би визнання свого пат-

Після двох президентських каденцій Вашингтон відмовився від поновної кандидатури й, відходячи в приватне життя, спрямував до американського народу окреме прощальне звернення, в якому робить підсумки свого досвіду на пості провідника нації та дає поради її майбутнім керівникам.

ріотизму той, хто підкопує ці великі стовпи людського щастя — ці найміцніші підпори людських і громадських обов'язків. І звичайний собі політикан, і побожна людина мусять поважати і плекати їх. У найбільшій книжці не простежити всіх їхніх зв'язків з приватним і суспільним щастям. Снітаємо просто: де є запорука для добробуту, для доброї слави, для життя, коли свідомість релігійного обіту відкине присягу, яка є основою судових слідств? І спробуємо обережно припустити, що моральність можна зберегти без релігії. І як би ми не поступилися витонченому вихованню особливо розвиненого розуму, ніякі міркування, ні досвід не дозволять нам сподіватися, що виключивши релігійне вчення у державі перемаже моральність.

Істиною є — чесність і моральність — необхідна пружина народного уряду. Правило це поширюється більшою чи меншою мірою на кожний вид вільного уряду. Який ширий прихильник його може байдуже дивитися на намагання потрясати підвалини будівлі? Підтримуйте ж, як справу найпершої ваги, установи для загального поширення знання. Відповідно до того, як структура уряду дає силу громадській opinio, важливо, щоб ця opinio була освічена.

Особливо важливим джерелом сили й безпеки є громадські фонди. Один із способів зберегти їх — не надуживати ними, втримуючи мир і тим самим уникати видатків, але також пам'ятати, — своєчасні витрати, щоб запобігти небезпеці, часто заощаджують куди більші витрати і не треба їх жалувати. Так само не треба накопичувати борги, не лише обминаючи нагоди для видатків, але й напружуючи зусилля, щоб сплатити в мирний час борги, викликані неминучими війнами, щоб не накидати нащадкам неблагородним способом тягар, який ми самі мусіли б нести.

Відчувайте чесні наміри та справедливість до всіх народів. Плекайте мир і згоду з усіма. Релігія й моральність приписують цю поведінку. А чи ж може бути, щоб її не підказувала в рівній мірі і добра політика? Це буде

гідне вільного, освіченого і — незабаром великого народу — дати людству великодушний і незвичайно новий приклад народу, який завжди керується високою справедливістю та доброзичливістю. Чи можна сумніватися, що з бігом часу й речей плоди такої політики щедро винагородять деякі тимчасові переваги, від яких може прийде́ться відмовитися, щоб зберегти вірність їй [політиці]? Чи ж може бути, щоб Провидіння не поєднало постійне щастя нації з її чесністю? Таку спробу в усякому разі підказує нам кожна думка, яка ушляхетнює людську вдачу. Чи її пороки, на жаль, зробили це неможливим?

Для ведення такої політики найістотнішим є, щоб виключити постійні запеклі антипатії до одних народів та пристрасні симпатії до інших, а на місце їх плекати дружні й справедливі почуття. Нація, яка віддається звичній ненависті або звичній довірливості до іншої нації, є певною мірою рабом. Вона є рабом своєї ворожнечі або свого прив'язання, бо і те і те почуття достатні, щоб звести її зі шляху її обов'язків та інтересів. Нехіть однієї нації до іншої настроює кожну з них на готовність завдати образи чи шкоди іншій, хапатися за найменші приводи до образи і бути гордовитою та впертою, коли трапляється випадкова або незначна причина для сварки. [...]

10. ПЕРША ІНАВГУРАЦІЙНА ПРОМОВА ДЖЕФФЕРСОНА 4 березня 1801

Друзі й співгромадяни!

Покликаний на голову виконавчого уряду нашої країни, користаюся з присутності тієї частини моїх співгромадян, яка тут зібралася, щоб висловити мою велику подяку за прихильність, з якою вони ласкаво поставилися до мене, та щиро заявити, що цей обов'язок вищий від моїх здібностей, і що я беру його з турботними й боязкими передчуттями, яких їх справедливо викликають великі обов'язки і кволі мої сили. Нація, яка зростає, поширюється по широкій і родючій землі, перепливає всі моря з багатьма продуктами своєї промисловости, займається торгівлею з державами, які відчують силу й забувають право, нація, яка швидко посувається на зустріч долі, яку їй годі збагнути людським оком, — коли я обмірковую ці чудові речі, і бачу пошану, щастя й надії цієї нашої улюбленої країни, якої справи і керівництво довірені мені сьогодні, не стає мені духу від тих роздумів і я корюся перед розміром цих зобов'язань. І дійсно я мусів би впасти в розпуку, якби присутність багатьох, кого я тут бачу, не нагадувала мені, що я знайду в інших, передбачених нашою Конституцією, високих членів уряду підтримку — мудрість, доброчесність і ентузіазм, на які зможу покластися в скрутному становищі. Бадьоро, отже, дивлюся на вас, панове, кому довірені державні функції законодавства, і на тих, хто працює з вами; я сподіваюся поради й підтримки, які дозволять нам безпечно кермувати судном, в якому ми всі пливемо по суперечних подіях неспокійного світу.

Під час обміну думок, які тут відбувалися, жвавість су-

Один із найзаслуженіших «батьків республіки», головний ідеолог революції та нового порядку Т. Джефферсон, у своїй першій інавгураційній промові ще раз стверджує своє ідеологічне кредо й формулює засади своєї політики.

перечок і зусиль часом мали характер, обманливий для чужих людей, незвиклих думати вільно й говорити й писати те, що вони думають; але все це, вирішене голосом нації й проголошене згідно з правилами Конституції, звичайно, влаштується само собою під волею закону і об'єднається в спільному зусиллі для загального добра. Всі також матимуть на увазі той святий принцип, що хоча воля більшості має першість у всіх випадках, ця воля, щоб бути правосильною, мусить бути розважливою; що меншість має однакові права, які мусить охороняти однаковий закон, і що порушення їх є насильством!

Хай нас, співгромадяни, об'єднає одне серце, одна думка. Відновімо ту гармонію й приязнь в суспільних стосунках, без яких воля і навіть саме життя — лише нудьга. І подумаймо, що прогнавши з нашої країни ту релігійну нетерпимість, під якою людський рід так довго спливав кров'ю й страждав, ми мало чого досягли, якщо підтримуємо політичну нетерпимість, так само деспотичну, неморальну і спроможну на такі самі жорстокі та криваві переслідування, як і нетерпимість релігійна. В час страждань і конвульсій Старого світу, протягом болісних поривань розлюченої людини, яка в кровопролитті і в убивстві шукає свою давновтрачену свободу, — не диво, що розбурхані хвилі досягнули аж до цих далеких і мирних берегів; одні це відчували в нас і боялися більше, а інші — менше, і думки щодо потрібних заходів безпеки розділилися. Але не кожна різниця думки є різницею принципів. Ми називали різними іменами братів тієї самої ідеї. Ми всі — республіканці, ми всі — федералісти. Якщо є поміж нами хтось, хто хотів би розпустити федерацію або змінити її республіканську форму — нехай вони стоять спокійно, як підпори безпеки, помилкові погляди яких можна толерувати, коли розум є вільний боротися з ними. Звичайно, я знаю, що деякі чесні люди бояться, що республіканський уряд не може бути сильним, що наш уряд не є достатньо сильний, але чи чесний патріот, у розпалі успішного експерименту, покине уряд, який досі беріг нашу свободу — і беріг твердо — на ґрунті теоре-

тичного та уявного страху, що нашому урядові — найліпшій надії світу — може, бува, бракуватиме енергії зберегти самого себе? Я сподіваюся, що ні. Навпаки, я вірю, що це єдиний уряд, при якому кожна людина, на заклик закону, поспішить під прапори закону і зустрине порушення громадського устрою як свою власну особисту справу. Іноді кажуть, що людина не може покладатися керувати сама собою. Чи ж можна тоді покластися на керування інших? Чи може ми знайти ангелів у вигляді королів, щоб правити людьми? Нехай історія відповість на це питання.

Отже, возьмімося мужньо і впевнено продовжувати наші власні федеральні й республіканські ідеї, нашу відданість федерації, її урядові. Щасливо відділені на одній четвертині земної кулі природою і широким океаном від нищівного безладдя, надто горді, щоб терпіти приниження інших, володіючи вибраною країною, з простором достатнім для наших нащадків до тисячного й тисячного покоління, відчуваючи належне значення наших рівних прав для розвитку власних здібностей, працьовитости, заслужити на довір'я наших співгромадян, не на основі нашого походження, але наших вчинків і їхнього значення; просвічені великодушною релігією, яку справді відверто визнаємо, хоч у різних формах, всі вони проповідують чесність, правду, стриманість, вдячність і любов до людини; визнають і вклоняються Всемогучому Провидінню, яке всіми своїми дарами доводить, що воно радіє щастям людини тут і ще більшим щастям її на тому світі — втішаючися усіма цими благодіяннями, чого ще потребуємо ми, щоб стати щасливим і квітучим народом? Ще одного, співгромадяни, — мудрого і ошадливого уряду, який спинятиме людей від чинення собі взаємної шкоди, а в інших справах дасть їм волю розвивати свою працьовитість і самодосконалення, та не відбиратиме хліба з рота робітника, який його заробив. У цьому полягає суть доброго уряду, і цього ми потребуємо, щоб завершити перелік наших благ.

Готовий приступити до виконання обов'язків, які охоплюють усе добре і цінне для вас, співгромадяни, я хотів би, щоб ви розуміли, що саме я вважаю за істотні принципи нашого уряду, які, відповідно, мусіли б зформувати його адміністрацію. Я викладу їх дуже стисло, визначаючи лише загальні принципи, а не всі їхні обмеження. Однакове й точне правосуддя для всіх людей, незалежно від стану та політичних або релігійних переконань; мир, торгівля та чесна дружба з усіма націями, з жадною не заплутуючися в союзи; підтримка урядів кожного штату в усіх їхніх правах, як найкомпетентніших адміністраторів наших домашніх справ і найпевніших твердинь проти антиреспубліканських тенденцій; збереження загального уряду в усій його конституційній силі як єдиної запоруки нашого миру вдома та безпеки закордоном; ревне дотримання виборчих прав народу — помірне і надійне вправлювання зловживань, підтинаних мечем революції там, де нема мирних заходів; абсолютна покірність рішенням більшості, що є життєво важливим принципом республіки, від якого немає відклику, хіба до сили — згубного принципу матері деспотизму; добре зорганізована міліція, — наша найліпша підпора в мирний час і в перші моменти війни, поки її не замінять регулярні частини; зверхність цивільної влади над військовою; економія в громадських видатках, щоб не обтяжувати робітничої сили; чесне виплачування наших боргів і святе дотримання громадського довір'я; підтримування хліборобства і його помічниці, торгівлі; розповсюдження інформації і притягнення всіх зловживань до суду громадської opinio; свобода релігії, свобода преси й особиста воля під захистом habeas corpus та суд безсторонньо обраних присяжних. Ці принципи є яскравими зор'ями, які йшли перед нами і керували нашими кроками протягом років революції та реформ. Розум наших мудреців і кров наших героїв осягнули їх. Вони повинні бути символом нашої політичної віри, підручником громадянського навчання, пробним каменем для тих, на чию службу ми покладаємося, і коли б ми відійшли від них у моменти помилок чи триво-

ги, то треба поспішати вернутися і знову йти шляхом, який єдиний веде до миру, волі та безпеки.

Я приготуюся, отже, на пост, на який ви призначили мене. З досвідом праці на підлеглих посадах, достатнім, щоб бачити труднощі цієї найвищої посади, я знаю, що рідко щастить недосконалій людині залишити цей пост, зберігаючи ту репутацію і ту громадську прихильність, які привели її туди. Не претендуючи на те високе довір'я, яке ви поклали на першого нашого і найбільшого революційного діяча, чиї видатні заслуги дали йому право на любов і перше місце в батьківщині та призначили йому найяснішу сторінку в книзі чесної історії, я прошу лише стільки довір'я, скільки треба для твердості й ефективності в законному керівництві вашими справами. Я часто буду помилятися, через хибне міркування. Коли я буду правий, мені часто будуть приписувати помилки ті, чиє положення не дає їм достатньо широкого погляду на речі. Я прошу вашої поблажливості щодо моїх помилок, які ніколи не будуть навмисними, і прошу вашої підтримки супроти помилок інших людей, які можуть осуджувати те, чого вони не знають з усіх боків. Схвалення, яке ви дали мені своїм голосуванням, є великою втіхою для мене за минуле, і моїм майбутнім намаганням буде виправдати добру опінію тих, хто наперед обдарував мене нею, викликати її в інших, роблячи їм добро, наскільки є моєї сили, і спричинитися до щастя і свободи всіх.

Отже, покладаючися на підтримку вашої доброї волі, я з покірністю приступаю до праці, готовий відійти від неї кожночасно, як ви усвідомите, що у вашій силі є зробити багато ліпший вибір. І нехай Найвище Провидіння, яке править долею всесвіту, веде нашу адміністрацію найкращим шляхом і дасть їй сприятливі умови для вашого миру й добробуту.

11. ДОКТРИНА МОНРО

[УРИВОК]

2 грудня 1823

... Наша політика у відношенні до Європи, усталена в ранній стадії воєн, які так довго потрясли цією четвертиною земної кулі, залишається ця сама: не втручатися у внутрішні справи жадної із держав; трактувати *de facto* уряд, як уряд легітимний, плекати з ним приятні стосунки і зберігати їх через одверту, сильну і відважну політику, йдучи на зустріч справедливим вимогам кожної держави, відкидаючи неузасаднені претенсії. Але у відношенні до цих континентів обставини цілком інші. Є нестерпимо, щоб союзні держави накидали свою політичну систему будь-якій частині континенту без порушення нашого миру і добробуту; не може також ніхто повірити, що наші південні брати, залишені самі собі, приймуть її добровільно. Так само є нереальною справою, що ми могли б прийняти таке втручання з байдужістю. [...]

В обличчі загрози інтервенції європейських держав для приборкання самостійницьких рухів у Південній Америці, президент США Монро проголосив у своїм зверненні до Конгресу протиінтервенційні засади, які стали наріжним каменем американської політики. Наведений тут пасус з'ясовує суть речі тієї доктрини.

12. ПРОМОВА ЛІНКОЛНА ПРО «ПОДІЛЕНИЙ ДІМ»

[УРИВОК]

17 червня 1858

Пане Президенте і панове члени конвенції!

Коли б ми спочатку знали, де ми є і куди ми тяжимо, ми могли б ліпше судити про те, що робити і як робити. Вже скоро буде п'ять років, відколи почалася політика з одвертою метою і впевненою надією покласти кінець питанню рабства. За весь час цієї політики ця спірна справа не тільки не вщухла, але постійно зростає. На мою думку, вона не припиниться, аж поки не прийде і не перейде криза. «Дім розділений впоперек, не може встояти». Я думаю, що наш уряд не може постійно бути роздвоєний між рабством і свободою. Я сподіваюся, що федерація не буде розірвана, я сподіваюся, що Палата не похитнеться, але я сподіваюся, що припиниться в ній поділ. Вона займе те або те становище. Або противники рабства припинять дальше ширення його, аж поки громадська думка не з'ясує справи на його цілковите знищення, або захисники його натискатимуть, аж поки воно не стане законним у всіх штатах, і старих і нових, на півночі, і на півдні. [...]

В обличчі навісної з боку південних рабовласницьких штатів загрози для єдності США, Лінколн у своїй промові на республіканській конвенції штату Ілліной висловлює своє переконання про konieczність скасувати невольництво як загрозу для єдності держави. Вміщений тут виїняток відзеркалює філософію Лінколна в питанні невольництва.

13. ПЕРША ІНАВГУРАЦІЙНА ПРОМОВА ЛІНКОЛНА

[УРИВКИ]

4 березня 1861

.... Я складаю сьогодні офіційну присягу, не маючи в умі жадного застереження і без наміру тлумачити Конституцію чи закони будь-якими причепливими правилами. І хоч я й не збираюся тепер підкреслювати якісь окремі акти Конгресу як такі, що мають бути проведені в життя, я підкреслюю, що буде куди безпечніше для всіх, чи то на офіційних посадах чи приватних, підкорятися усім невідкликаним законам і твердо триматися їх, аніж порушувати їх і сподіватися безкарности, вважаючи, що вони неконституційні. [...]

Досі була лише загроза руйнації федерального об'єднання, тепер існують грізні намагання.

Я вважаю, що з погляду загального закону та Конституції, федерація наших штатів є вічна. Вічність розуміється, якщо не висловлюється, в основному законі усіх національних урядів. Можна з певністю твердити, що немає уряду, який мав би в своєму основному законі положення про свій власний кінець. Продовжуючи виконувати всі точно висловлені положення нашої державної Конституції, федерація існуватиме вічно, — буде неможливо знищити її, хібащо якоюсь акцією, проти якої не передбачено закону. [...]

Тому я вважаю, що з погляду Конституції та законів федерація є непорушна, і я буду намагатися, як Конституція сама приписує мені, щоб закони федерації були чесно дотримувані в усіх штатах. Я вважаю, що це є просто мій обов'язок, і я виконуватиму його в міру можливости, хібащо мій законний начальник, — американський народ —

У своїй першій інавгураційній промові Лінколн докладно розглядає проблему спору між північними та південними штатами і висловлює свою рішучість зберегти єдність федерації. Це його відповідь на погрозу південних штатів вийти з федерації на тлі розходжень про невільництво.

відмовить мені в потрібних засобах або в якийнебудь авторитетний спосіб накаже робити протилежне. Я надіюся, що це не вважатиметься загрозою, а як лише проголошеною метою федерації, — що буде конституційно захищатися й обстоювати себе.

Наша країна, зі своїми установами, належить народові, який її заселює. Народ, незадоволений своїм урядом, може кожночасно скористатися своїм конституційним правом, щоб поліпшити цей уряд, або своїм революційним правом розчленувати чи скинути його. Я знаю, що багато достойних і патріотичних громадян хотіли б поліпшити державну Конституцію. Хоч я не вношу ніяких рекомендацій щодо поправок, я цілковито визнаю правосильну владу народу над цією справою, яка може скористатися одним способом, прописаним самим законом і я, за даних обставин, коли народ матиме чесну нагоду для такої акції, радше підтримую її, ніж навпаки. [...]

Структурою уряду, під яким ми живемо, люди мудро дали своїм державним службовцям небагато влади для зловживань і, з однаковою мудрістю, передбачили повернення цієї влади після дуже коротких інтервалів до рук виборців. Поки народ зберігає свою доброчесність і пильність, жадна адміністрація не може ніякими крайностями аморальності чи безглуздя заподіяти дуже серйозної шкоди урядові за короткий термін чотирьох років. [...]

14. ПОСЛАННЯ ЛІНКОЛНА ДО СПЕЦІАЛЬНОЇ СЕСІЇ КОНГРЕСУ [УРИВКИ] 4 липня 1861

Співгромадяни Сенату та Палати представників!

Ви зібралися з надзвичайної причини, згідно з Конституцією, щоб звернути свою увагу на незвичайну справу законодавства.

Виявилось, що на початку теперішнього президентського періоду, чотири місяці тому, функції федерального уряду, за винятком Поштового департаменту, припинено загалом у кількох штатах — у Південній Каролайні, Джорджії, Алабамі, Міссісіпі, Луїзіяні та Фльоріді [...].

Мета роз'єднати федерацію стала очевидною. Відповідно до цієї мети, в кожному з цих штатів прийнято постанову, яка проголошує відокремлення цих штатів від федерації. Оголошено формулу для встановлення спільного уряду тих штатів, і ця незаконна організація, у вигляді федеративних штатів, вже закликає чужоземні держави до визнання, допомоги та інтервенції. [...]

Ця проблема заторкує більше, ніж долю Сполучених Штатів. Вона ставить перед усім людським родом питання чи конституційна республіка або демократія — правління народу цим самим народом — може або не може зберегти свою територіальну цілість проти своїх власних, внутрішніх, ворогів. Постає питання, чи окремі незадоволені особи, в усякому разі незначна кількість, можуть володіти в кожному випадку адміністрацією згідно з основними законами, чи можуть під тим чи тим претекстом чи самочинно, без усякого претексту, руйнувати свій уряд і таким чином фактично покласти кінець існуванню вільного уряду на землі. Це змушує нас запитати: чи в усіх республіках існує така притаманна фатальна слабкість?

Лінколн узasadнює своє рішення вжити військової сили для збереження федерації та здушення сесії південних штатів. Громадянська війна стає доконаним фактом.

Чи необхідно, щоб для гарантування свобод власного народу, уряд був надто рішучий чи нерішучий, щоб втримати своє власне існування?

Розглядаючи проблему в такий спосіб, бачимо, що не лишається іншого вибору, як покликати військові сили уряду і таким чином силою протистояти силі, спрямованій на знищення його. [...]

Наш народний уряд часто називали експериментом. У цьому експерименті наш народ уже з'ясував дві справи — успішне встановлення уряду та успішне його урядування. Лишається ще одне — успішно підтримати уряд проти грізних внутрішніх намагань скинути його. Тепер наш народ має довести світові, що хто може чесно провести вибори, може також і придушити бунт, що виборчі голоси — законні та мирні наступники куль — і що коли голоси чесно і конституційно рішили, не може бути вдалого відклику до куль; що не може бути успішного заклику, за винятком заклику до самого голосування, на наступних виборах. Такою буде велика лекція миру: навчити людей, що те, чого вони не можуть здобути шляхом виборів не може бути здобуте війною; навчити всіх, як безглуздо бути призвідником війни.

15. ГЕТТІСБУРЗЬКА ПРОМОВА ЛІНКОЛНА

19 листопада 1863

Вісім десятків і сім років тому наші батьки заснували на цьому континенті нову націю, народжену в волі та з думкою, що всі люди є створені рівними.

Власне тепер ми ведемо велику громадянську війну, випробовуючи, чи ця або будь-яка інша нація, так зачата і з таким призначенням, може довго встоятися. Ми зустрілися на великому побоїщі цієї війни. Ми прийшли, щоб частину цього поля присвятити на місце вічного спочинку тим, які тут віддали своє життя, щоб могла жити ця нація. Це цілком належно та правильно, і ми повинні це зробити.

Але в ширшому розумінні ми не в силі присвятити, ми не в силі освятити, ми не в силі звеличати цієї землі. Хочете чи не хочете, але сміливі мужі, живі і мертві, які тут боролися, освятили її понад нашу слабку спроможність. Світ мало звертатиме увагу і не довго пам'ятатиме те, про що ми тут говоримо, але він ніколи не зможе забути того, чого вони тут доконали. Це радше нам живим треба тут зобов'язатися закінчити діло, яке так благородно довели ті, які досі тут боролися. Це радше нам тут треба присвятитися цьому великому завданню, яке залишається перед нами, щоб від цих вшановуваних поляглих перебрати посилену відданість справі, за яку вони віддали останню мірку посвяти, щоб ми тут свято постановили, що вони не згинули даремно, що ця нація, при Божій допомозі, знову породить свободу та що влада народу, народом і для народу, не шезне з лица землі.

У промові на посвяченні цвинтаря воякам, які загинули в Геттисбурзькій битві, Лінколн дає неперевершену дефініцію демократичної держави.

16. ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИРОДНИХ БАГАТСТВ
Сьоме річне послання Теодора Рузвелта
до Конгресу [УРИВОК]
3 грудня 1907

До Сенату і Палати представників:

... Збереження наших природних багатств і їх правильне використання — головне питання, що лежить в основі майже кожної іншої проблеми нашого державного життя.

Наш народ не тільки втішається великим добробутом у сучасну пору, але, якщо цей добробут правильно використовувати — він стане запорукою успіху в майбутньому, успіху, якого не матиме ніякий інший народ. Нагорода за передбачливість нашому народові є велика і її легко збагнути. Але треба дивитися в майбутнє, треба усвідомити те, що марнувати, нищити наші природні багатства, обдирати і виснажувати нашу землю, замість вживати її для збільшення продуктивності, означатиме в майбутньому позбавлення наших дітей саме того добробуту, який ми повинні по праву передати їм збільшеним і розвиненим. Протягом останніх кількох років наш уряд намагався рядом заходів спонукати наших людей дивитися наперед і замінити безладне прагнення до швидкої наживи пляномірним і методичним розвитком наших природних багатств. [...]

Ця промова свідчить про те, що так дуже актуальна сьогодні проблема консервації природних ресурсів притягала вже на початку нашого сторіччя увагу далекозорих умів Америки і веліла їм опрацювати відповідну програму.

17. РУЗВЕЛТ І НОВИЙ НАЦІОНАЛІЗМ

Промова Теодора Рузвелта
на Огайській конституційній конвенції
в Колумбусі, штат Огайо
[УРИВОК]
21 лютого 1912

... Єдиний безпечний шлях для цієї прекрасної американської демократії є справжнє, гідне забезпечення поглядів більшості.

Коли цього досягнемо, тоді нашим обов'язком буде подбати, щоб люди, які мають повну владу, усвідомили свою тяжку відповідальність за правильне користування цією владою.

Але буде фальшивим конституціоналізмом, неправдивою державністю, крутіством, коли, з одного боку, нібито надаватиметься людям повну владу й одночасно хитрошами в них її забиратиметься. І все це власне стається в кожному такому випадку, коли штат дозволяє своїм представникам у суді чи в законодавчому або виконавчому органах заявляти, що вони не мають права законно домагатися усунення великих соціальних несправедливостей, або коли будь-який урядовець, обраний народом і який по праву є слугою народу, може піднятися до становища господаря над людьми. Укладачі Конституції повинні в'яснити те, щоб не було найменшого сумніву, що люди, яким надано законодавчу владу, мають силу запроваджувати в закон всякі заходи, що їх вони вважають потрібними для поліпшення соціальних та промислових умов. Відповідність для оформлення кожного окремого закону є дискусійна, але право народу запроваджувати закон не може підлягати дискусії. Заперечувати цей погляд — значить бути нечесним до справи народу, до справи американської демократії...

Теодор Рузвелт висловлює тверде переконання, що в демократичній державі народ мусить мати право і спосіб ефективної контролі всіх галузей державної влади.

Ми за права на власність, але ще більше ми за права людини.

Ми оборонятимемо права заможного, але ми наполягатимемо, щоб він своє майно підпорядковував загальному праву суспільства регулювати його комерційну діяльність згідно з потребами громадського добробуту.

Щобільше, формуйте ваші конституційні дії так, щоб народ, через законодавчі органи, а у випадку їх неефективності — за допомогою голосування, міг забезпечити робітників законом про компенсацію, що регулюватиме години праці для дітей і для жінок, дбатиме про їхню безпеку на праці і запобігатиме перепрацюванню або роботі в негігієнічних чи небезпечних умовах. Пильнуйте, щоб не було обмеження законодавчих сил, що перешкодило б схвалюванню законів, з допомогою яких народ може поліпшувати спільне добро, загальний добробут. Тільки в такий спосіб закон нашого конгресу «Про загальний добробут» стане істотною силою для поступу, замість бути лише порожньою фразою. Це стосується також до поліційної влади. Зробіть цілком ясним, що в кожному такому випадку вашим наміром є, щоб народ сам вирішував, наскільки закони мають впливати на цілеспрямованість, і що рішення народу зобов'язуватиме офіційно чи не офіційно, кожного громадянина штату, хібащо, звичайно, Найвищий Суд народу, в кожному випадку, винесе протилежне рішення. [...]

18. ПЕРША ІНАВГУРАЦІЙНА ПРОМОВА ВІЛСОНА

4 березня 1913

Мої співгромадяни!

Настала зміна в уряді. Вона розпочалася два роки тому, коли демократи стали вирішальною більшістю в Палаті представників. Тепер зміна завершилася. Новообраний Сенат буде мати демократичну більшість. Пости президента і віцепрезидента віддано в руки демократів. Що означає ця зміна? Ось питання, яке домінує в наших думках сьогодні. Це те питання, на яке я спробую відповісти, щоб, коли дозволите, роз'яснити ситуацію.

Це значно більше, ніж просто успіх партії. Успіх партії небагато значить, хібащо народ використовує цю партію для великої і означеної мети. Ніхто тепер не може сумніватися в тому, для яких цілей народ пробує використати Демократичну партію. Він бажає використати її для того, щоб провести зміни в своїх власних плянах і поглядах. Дещо зі старого, до чого ми звикли, яке почало входити в звичку наших думок і нашого життя, змінило свій аспект, відколи ми, останнім часом, скинувши облудну зовнішність, критично поглянули на нього свіжими, пробудженими очима, виявивши себе чужим і лиховісним. Дещо з нового, як ми відверто поглянемо, бажаючи збагнути його справжній характер, прийняло вигляд того, в що ми здавна вірили і з чим ми зжилися, що було витвором наших власних переконань. Нас відсвіжив новий погляд на наше власне життя.

Ми бачимо, що в багатьох аспектах життя є прекрасне. Воно незрівнянно добре з погляду матеріального добробуту, різноманітності і розмаху енергії, розвитку індустрії, яку створила і розбудувала геніяльність одиниць і

У своїй першій інавгураційній промові Вілсон представив свою філософію Нової свободи, яка є фактично визнанням віри в американську демократичну ідею, пристосовану до вимог нового часу.

безмежна заповзятливість різних груп людей. Воно гарне також, дуже гарне своєю моральною силою.

Ніде на світі шляхетні чоловіки та жінки не проявляли в кращий спосіб величі та енергії у своєму співчутті та готовості допомогти, і не об'єднували так своїх зусиль, щоб виправляти зло, полегшувати страждання і скеровувати кволих на шлях сили та надії. Ми збудували, крім того, прекрасну систему влади, яка довгий час була багато в дечому прикладом для тих, хто намагався поставити свободу на підвалини, які витримують випадкові зміни, бурі чи нещастя. Наше життя містить у собі все прекрасне, і містить його в щедрій кількості.

Але разом з добром прийшло зло, і багато чистого золота поіржавіло. З багатством прийшло невибачливе марнотратство. Ми змарнували багато з того, що могли бути вжити, і не зупинилися, щоб зберегти надзвичайну щедрість природи, без якої наш геній підприємливості був би безвартісний і безсилий, зневажаючи обережність, ми були безсоромно марнотратними, а разом з тим і подивугідно продуктивні. Ми були горді з наших промислових досягнень, але ми досі не застановилися достатньо, щоб підрахувати людські кошти, вартість страчених людських існувань, перенапруженої і надірваної енергії, важливі фізичні і духовні кошти чоловіків, жінок і дітей, на яких цей смертельний тягар безжалісно звалювався роками. Нестерпний біль ще не дійшов до нашої свідомості, але пронизливий, зворушливий стогін доходить до нас із копалень і фабрик, з кожного дому, де боротьба знайшла своє постійне, знайоме місце. Разом із великим урядом пішло багато глибоких таємниць, які ми занадто довго не розглядали і не досліджували прямим, безстрашним поглядом. Славний уряд, що ми його любили, занадто часто підтримував приватні й егоїстичні цілі, і ті, які його підтримували, користувалися, забували про народ.

Нарешті ми можемо поглянути на наше життя в цілості. Нам довелося бачити зло поряд з добром, понижене і занепале поряд зі здоровим і життєвим. Оцим розширеним поглядом ми зустрічаємо нові обов'язки. Завдан-

ня наше — очищувати, перевіряти, відбудовувати, виправляти зло, не пошкоджуючи при тому добра, очищувати і пом'якшувати кожний процес нашого спільного життя, а разом з тим, не розслаблювати його і не сентименталізувати. В нашій квапливості досягти успіху і величі було щось грубе, безсердешне і безжалісне. Ми думали: «Хай кожний сам дбає за себе, нехай кожне покоління само пильнує своїх інтересів», а одночасно ми споруджували велетенську машинерію, при якій лише той, який стояв за кермою, міг мати можливість дбати про свої інтереси. Ми не забули про наші моральні настанови. Ми досить добре пам'ятали про встановлене нами правило, яке мало служити й найскромнішому і найсильнішому, пильнуючи норми правосуддя і справедливості, згадували про це з гордістю. Але в бажанні досягти швидкого успіху, ми були дуже неухважні.

Тепер ми отямилися. Пелена неухважності спала з наших очей. Ми постановили узгоджувати кожний процес нашого державного життя знову й знову із тими стандартами, що ми їх з такою гордістю встановили були на початку і завжди дорожили ними. Наша робота — робота відновлення.

Ми перелічили за пунктами, зупиняючися на деяких особливостях, справи, які слід змінити, — головніші з них: тариф, який відгороджує нас від належної нам частини світової торгівлі, порушує справедливий принцип податку і робить уряд гнучким інструментом у руках приватних інтересів; банкова і валютна системи, яка побудована на потребі уряду продавати свої бонди 50 років тому і яка прекрасно пристосувалася до концентрування готівки і обмежування позички; індустріальна система, яка — з котрого боку не глянути, фінансового чи адміністративного — тримає капітал на повідку, обмежує свободу і звужує можливості праці та експлуатує природне багатство країни без того, щоб дбати про його поновлення чи збереження. Велика частина сільського господарства досі не має ефективності великих підприємств, не застосовано належно наукових метод праці в сільському господар-

стві, воно також не діставало таких позичок, які найкраще відповідали б його фактичним потребам; водні шляхи — нерозвинені, великі площі землі необроблені, недоглянені, ліси швидко зникають без пляну і виглядів на відродження; біля кожної копальні — гори відпадків. Ми вивчили, краще як інші народи, найефективніші методи виробництва, але ми не цікавилися коштами чи економією, як це належалося нам робити як організаторам індустрії, державним діячам чи індивідуумам.

Не вивчали ми і не вдосконалювали способів, з допомогою яких уряд повинен стояти на службі людству, охороняти здоров'я народу, здоров'я її чоловіків, жінок та дітей, охороняти їхні права в боротьбі за існування. Це не сентиментальний обов'язок. Тверда основа уряду — це справедливість, не співчуття. Це — питання справедливості. Не може бути рівності в державі, якщо життя чоловіків, жінок і дітей, сама їхня життєздатність, не буде охоронена від наслідків широкої індустріялізації і соціальних процесів, що їх вони не можуть змінити, контролювати чи просто подолати. Суспільство мусить вважати, щоб воно не розбилося, щоб не послабло, не пошкодило своїх власних складових частин. Найголовніший обов'язок закону це зберігати здоров'я суспільства, якому він служить. Санітарні закони, закон про чистоту харчів і закони про умови праці, що їх одиниці самі вирішувати не в силі, невід'ємні частини самої суті справедливості і легальної ефективності закону.

Оце дещо з того, що нам треба зробити, не залишаючи невиконаним й іншого — старомодну основну охорону власності і прав одиниці, що їх ніколи не можна занедбувати. Ось велике завдання нового дня: піднести все, що стосується до нашого життя як народу, до світла, яке випромінює з сумління і розуміння правди кожної людини. Не можна собі уявити, щоб ми робили це як фанатики, немислимо робити це, ігноруючи факти, або в сліпому поспіху. Ми будемо відроджувати, не нищити. Ми будемо обходитися нашою економічною системою, якою вона є, поступово змінюючи її, а не так, ніби перед нами чистий ар-

куш паперу для писання; крок за кроком ми зробимо її такою, якою вона повинна бути, в душі тих, які ставлять під сумнів свою мудрість і шукають поради і знання, а не дроб'язкового самозадоволення чи переживань екскурсій у невідоме. Справедливість і лише справедливість буде завжди нашим моттом.

А все ж, це не буде холодний процес тільки науки. Народ глибоко схвильований, пристрасно занепокоєний усвідомленням неправди втрачених ідеалів урядом, який надто часто піддавався спокусам і ставав інструментом зла. Почуття, з якими ми зустрічаємо цей новий період правди і можливостей є для наших сердець немов сяйво від самого Бога, де справедливість і милосердя побраталися і де суддя і брат перебувають в одній особі. Ми знаємо, що наше завдання не просто завдання політики, а завдання, яке ще і ще перевірять чи ми здібні зрозуміти нашу добу і потреби наших людей, чи ми справді є їхніми представниками і носіями ідей, чи в нас чисте серце для того, щоб збагнути і чи ми маємо пряме бажання взяти на себе цю високу справу.

Це не день перемоги, це день посвяти. Тут зібралися не сили партії, а сили людства. Людські серця чекають на нас; людське життя залежить від нас, люди сподіваються почути від нас, щоб ми будемо робити. Хто виправдає велике довір'я? Хто наважиться не спробувати? Я закликаю всіх чесних людей, усіх патріотів, усіх з візією майбутнього стати поряд. З Божою допомогою я їх не розчарую, якщо лише вони будуть радити і підтримувати мене!

19. ЗАКОН КЛЕЙТОНА
ПРО ЗАБОРОНУ МОНОПОЛІЙ [УРИВКИ]
15 жовтня 1914

... ЧАСТИНА 6. Що праця людини не є товаром або предметом торгівлі. Ніщо в законах про заборону монополії не можна тлумачити як заборону на існування сільськогосподарських чи садівничих організацій, які засновані для взаємної допомоги, не мають нагромадженого капіталу і не створені для наживи, не можна забороняти чи стримувати окремих членів таких організацій законно здійснювати свою мету; крім того, згідно з цим законом про заборону монополій, таких організацій чи їхніх членів не треба розглядати як нелегальні з'єднання чи змови для обмеження торгівлі.

ЧАСТИНА 7. Щоб ніяка корпорація, яка займається торгівлею, не здобула прямим чи посереднім способом усіх або будь-якої частини акцій чи іншого пайового капіталу іншої корпорації, яка також займається торгівлею, де в результаті такого надбання значно зменшилася б конкуренція між корпорацією, акції якої в такий спосіб придбано, та корпорацією, яка їх набула, або обмежувала таку торгівлю в будь-якому районі чи громаді або намагалася створити монополію будь-якої галузі торгівлі. [...]

Цей розділ не стосується до корпорацій, які купують такі акції тільки для капіталовкладення і не вживають їх у голосуванні чи інакше, намагаючися відчутно зменшити конкуренцію. [...]

Мета цього закону — унеможливити творення монополістичних трестів, які виключали вільну конкуренцію, штучно підвищували ціни і тим вдаряли в інтереси широких мас споживачів. Цей закон з його «антикапіталістичною» постановою про те, що праця людини не можна трактувати як товар, є милевим кроком у трансформації старого ліберального капіталізму 19 ст. в нову форму регульованого народного капіталізму, при якому робітництво не є вже безправним наймитом, а партнером у продукції та розподілі національного прибутку.

20. ЧОТИРНАДЦЯТЬ ПУНКТІВ

1. Звернення Вілсона до Конгресу 8 січня 1918

[УРИВКИ]

Панове конгресмени!

... Наше бажання і мета — щоб розпочатий рух за мир був цілковито відкритий, не включав і не дозволяв відтепер ніяких таємних домовлень. Дні завоювань і боротьби за поширення влади пройшли; проминули також дні таємних договорів, укладаних в інтересах окремих урядів, які могли несподівано порушити мир у світі. Саме цей щасливий факт, тепер ясний кожному громадському діячеві, думки якого не зависли в минулому, уможливорює кожному народові, прагнення якого узгіднені зі справедливістю й миром світу, відверто проголосити тепер або в будь-який інший час свої наміри.

Ми вступили в цю війну тому, що порушення прав, яке трапилось, торкнуло нас за живе і зробило життя також наших людей неможливим, якщо їх не виправити і не забезпечити світ раз і назавжди від їх повторення. Те, що ми в цій війні вимагаємо, для нас нічим не є дивним. Ми хочемо, щоб на світі були безпечні умови життя для кожного миролюбного народу, який, як наш, бажає жити своїм власним життям, визначати свої власні системи, мати запевнення в справедливості і чесноті з боку інших народів світу та проти сили і егоїстичної агресії. Всі народи світу, в суті речі, є партнерами в цій справі, а щодо нас, то ми бачимо дуже ясно, що коли не буде забезпечена справедливість іншим, ми самі її не матимемо. Через це програма миру в світі є нашою власною програмою. На нашу думку, вона повинна бути така:

I. Відкриті конференції миру, відкрито заплановані,

У промові в Конгресі Вілсон старається вийти поза актуальні мирові пропозиції, зібрані в 14-ьох точках і з'ясовує свою візію тривкого миру в світі. Тут він уперше запропонував створення Ліги Націй.

після яких не може бути ніяких приватних міжнародних домовлень, крім дипломатичних — чесних і на очах народу.

II. Повна свобода мореплавства поза територіяльними водами, як у мирний час, так і під час війни, крім випадків, коли морські шляхи можуть бути закритими цілком або частинно на основі міжнародної акції, з метою змусити дотримуватися міжнародних угод.

III. Усунення, наскільки можливо, всіх економічних бар'єрів і створення однакових умов торгівлі між усіма народами, які бажають миру і які об'єднані для його підтримки.

IV. Дані і прийняті на себе відповідні зобов'язання про зменшення державного озброєння до найнижчого рівня, на який дозволить безпека країни.

V. Вільне, об'єктивне і цілковито безстороннє розв'язання усіх вимог колоній, на основі точного дотримування принципу, який вирішує всі питання про незалежність; інтересам населення треба надавати такої ж ваги, як і справедливим вимогам уряду, право на володіння якого треба визначити. [...]

XIV. Треба створити загальний союз держав, зв'язаний спеціальним договором, щоб взаємно гарантувати політичну незалежність і територіяльну недоторканість як великих, так і малих держав.

З огляду на ці ґрунтовні виправлення несправедливості і обстоювання правди, ми почуваємо себе близькими партнерами всіх урядів і народів, які згуртувалися проти імперіялістів. Наші інтереси не можна роз'єднати, нашу мету — розділити. Ми будемо разом до кінця.

За такі домовлення й угоди ми готові боротися і боротимемося доти, доки їх досягнемо, але це тільки тому, що ми хочемо, щоб правда перемогла і прагнемо справедливого й міцного миру, якого можна досягти тільки усуненням воєнних провокацій, яких ця програма не усуває. Ми не заздriamo німецькій могутності, ані нема нічого в нашій програмі, щоб її шкодило. Ми не заздriamo їй у ніяких досягненнях чи здібності в науці чи в мирній за-

повзятливості, що дало їй дуже світле й завидне свідоцтво. Ми не маємо наміру пошкодити їй або перешкодити в будь-який спосіб її законним впливам чи силі. Ми не хочемо поборювати її чи то зброєю чи ворожими торговельними угодами, якщо вона є згідна спілкуватися з нами та іншими миролюбними народами світу, зберігаючи справедливість, закон й чесність. Ми тільки хочемо, щоб вона зайняла рівне місце між народами світу, нового світу, в якому тепер живемо, — замість панування.

Ми також не маємо наміру підказувати їй якісь зміни чи пом'якшення її системи. Але як передумову для всяких розсудливих стосунків з нею, нам треба ясно і необхідно знати, від кого її представники виступають, коли говорять з нами — чи від Райхстагу чи від мілітаристської партії і людей, кредо яких є імперіялістична зверхність.

Тепер ми висловилися, може аж надто конкретно, щоб не було сумнівів чи питань. Через усю програму, яку я накреслив, проходить ясний принцип. Це принцип справедливості для всіх народів та національностей і їхнього права жити на рівних умовах у свободі й безпеці разом, чи вони сильні чи слабкі. Якщо ці принципи не стануть підставою, ніяка частина структури міжнародної справедливості не втримається. Громадяни Сполучених Штатів не можуть діяти за ніяким іншим принципом; для оборони цього принципу вони готові пожертвувати своїм життям, честю і всім, що мають. Настав час морального кульмінаційного пункту і вирішальної війни за людську свободу. Народ готовий поставити свою силу, свою власну найвищу мету, чесність і посвяту на випробування.

21. «ЧОТИРИ СВОБОДИ»

Промова Френкліна Делано Рузвелта

[УРИВКИ]

6 січня 1941

ДО КОНГРЕСУ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ:

... Нема нічого таємничого в основі здорової і міцної демократії. Головне, чого очікують наші люди від політичної та економічної систем — просте. Це — однакові шанси для молоді та інших; робота для працездатних; забезпечення тим, що її потребують; знесення спеціальних привілеїв для небагатьох; забезпечення особистої свободи для всіх; використання результатів наукового прогресу для ширшого життєвого рівня, що постійно зростає.

Це ті прості і основні речі, яких ніколи не можна переочувати в метушні та в неймовірній складності нашого новітнього світу. Внутрішня і тривала сила нашої економічної та політичної систем залежить від того, наскільки вони оправдають ці сподівання. [...]

Намагаючися забезпечити наше майбутнє, ми хочемо бачити світ, заснований на підставі чотирьох головних свобод людини.

Перша з них — свобода слова й вислову в усьому світі.

Друга — свобода всім людям у світі визнавати Бога за своїм власним уподобанням.

Третя це свобода від нестатків, що в перекладі світовою мовою означає економічне зрозуміння, яке забезпечить кожній державі в світі здорове і мирне життя її населенню.

Четверта це свобода від страху, що в перекладі світовою мовою означає зменшення озброєння в світовому масштабі до такого рівня і настільки старанно, що жадний

У традиційному новорічному зверненні до Конгресу і народу США Ф. Д. Рузвелт з'ясовує воєнну мету Америки в Другій світовій війні як таку, яка базується на тривких американських ідеалах та вартостях.

народ, жадна нація ніде у світі не матиме можливості вчинити акту фізичної агресії проти своїх сусідів.

Це не візія далекого золотого віку. Це фундамент для такого світу, якого можна досягти в наші часи і нашого покоління. Такий світ — пряма протилежність до так званої нової системи тиранії, яку пробують створити диктатори з допомогою бомби.

Цьому новому устроєві ми протиставимо вище поняття — моральний устрій. Здорове суспільство може вічна-віч без страху зустрічати інтриги світового деспотизму та чужі революції.

Від самого початку історії Америки ми переживали зміни — постійну мирну революцію, революцію, яка триває, спокійно достосовуючися до змін обставин — без концентраційного табору і без засипання рову негашеним вапном. Світовий устрій, якого ми шукаємо, це співпраця вільних держав, які спільно працюють у дружньому, цивілізованому суспільстві.

Наш народ поклав свою долю, керівництво та мужність у руки мільйонів своїх вільних чоловіків та жінок; свою віру в свободу — в руки Божого керівництва. Свобода означає зверхність людських прав повсюди. Ми підтримуємо тих, хто бореться за здобуття цих прав або за їх збереження. Наша сила в спільній меті.

Для цієї високої ідеї не може бути ніякого іншого завершення, як тільки перемога.

22. АТЛАНТІЙСЬКА ХАРТІЯ

14 серпня 1941

... Президент Сполучених Штатів Америки [Ф. Д. Рузвелт] і прем'єр-міністр [Вінстон] Черчілл, який репрезентує уряд Її Величності в Об'єднаному Королівстві, після наради, вважають за доцільне оголосити деякі спільні принципи державної політики своїх країн, на підставі яких у них є надії на краще майбутнє.

Поперше — їхні держави не прагнуть ніякого розширення — територіального чи якогось іншого;

Подруге — вони не бажають ніяких територіальних змін, добровільно неузгоднених з бажанням народів, до яких це стосується;

Потретьє — вони шанують право всіх народів вибирати таку форму правління, якої собі бажають, і хочуть, щоб право на незалежність і самоврядування повернути тим, у кого їх силою забрано;

Почетверте — вони намагатимуться, у зв'язку з своїми дотеперішніми зобов'язаннями, підтримувати те, щоб усі держави — великі і малі, переможці чи переможені, користувалися доступом на рівних правах до світової торгівлі і сирівців, потрібних для їхнього економічного добробуту.

Поп'яте — вони бажають здійснити на економічному полі повну співпрацю між усіма народами з метою забезпечити всім покращання умов праці, економічний поступ і соціальне забезпечення;

Пошосте — після остаточного повалення нацистської тиранії, вони сподіваються створити мир, який забезпечить усім народам засоби для мирного життя у межах своїх кордонів, і зможе дати запевнення, що всі в усіх кра-

Атлантийська хартія це загальникове з'ясування спільної воєнної мети Америки й Англії, на зустрічі Ф. Рузвелта і В. Черчілла. Точніше, це виклад засад, на які повинен спиратися післявоєнний світовий устрій.

їнах житимуть незалежним життям, без страху і нестатків;

Посьоме — такий мир повинен уможливити всім особам перетинати моря й океани без перешкод;

Повосьме — вони вірять, що всі народи світу, як з матеріяльних, так і з ідейних причин, мусять зректися вживання сили. Тому, що мир в майбутньому не можна буде зберегти, якщо суходільну, морську чи повітряну зброю далі вживатимуть народи, які загрожують або можуть загрозувати агресією поза межами своїх кордонів, вони вважають, що заки встановиться ширшу і постійнішу систему загальної безпеки, необхідно обеззброїти такі держави. Це також допомагатиме і сприятиме іншим можливим заходам, які облегшуватимуть миролюбним народам важкий тягар озброєння.

*Френклін Д. Рузвелт
Вінстон С. Черчілл*

23. ЗАЯВА ТРУМАНА ПРО ОСНОВНІ ПРАВИЛА АМЕРИКАНСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ 27 ЖОВТНЯ 1945

... 1. Ми не хочемо територіяльної експансії чи егоїстичної користи. Ми не плянуємо агресії проти будь-якої держави, великої чи малої. Ми не маємо ніякої мети, яка протирічить мирним цілям будь-якого іншого народу.

2. Ми віримо в повернення у свій час самостійності і самоврядування всім народам, яким їх забрано силою.

3. Ми не погодимося на ніяку територіяльну зміну в ніякій дружній частині світу, хібащо їх спричинять вільно висловлені бажання самих зацікавлених.

4. Ми віримо, що всім народам, які готові до самоврядування, треба дозволити на власну форму правління згідно з їхнім власним добровільним рішенням, без втручання з боку якоїсь чужої сили. Це стосується як до Європи, Азії, Африки, так і до Західної півкулі.

5. Об'єднаними і спільними діями з нашими воєнними альянтами, ми допоможемо ворожим розбитим державам встановити мирні, демократичні уряди за власним вільним вибором і ми намагатимемося встановити світ, в якому нацизм, фашизм і воєнна агресія не зможуть існувати.

6. Ми не визнаватимемо жадного уряду, накиненого будь-якому народові насильно, будь-якою чужою силою. Інколи може бути неможливо уникнути примінення сили проти такого уряду. Але Сполучені Штати не визнаватимуть такого уряду.

7. Ми визнаємо, що всі народи повинні користуватися свободою мореплавства і мати однакові права навігації в суміжних ріках та водних шляхах, які проходять через більше, ніж одну державу.

В цій заяві Гаррі Труман з'ясовує мету американської політики в післявоєнному світі як таку, яка спирається на сталих стремліннях-константах.

8. Вважаємо, що всі держави, прийняті до спільноти народів, мусять мати однаковий доступ на рівних правах до торгівлі і сирівців світу.

9. Вважаємо, що незалежні держави Західньої півкулі, без втручання з-поза Західньої півкулі, повинні співпрацювати між собою як добрі сусіди для розв'язування своїх спільних проблем.

10. Вважаємо, що повна економічна співпраця між усіма народами, великими і малими, є кінцевою для поліпшення життєвих умов у всьому світі, і для встановлення свободи від страху і свободи від нестатків.

11. Ми й далі намагатимемося сприяти свободі слова й свободі релігії в усіх миролюбних країнах світу.

12. Ми переконані, що для збереження миру між народами потрібна Організація Об'єднаних Націй, створена з усіх миролюбних народів світу, які, при потребі забезпечити мир, виступлять сильними силами.

Це — зовнішня політика, яку ведуть тепер Сполучені Штати. Це — зовнішня політика, через яку вони з певністю дивляться у майбутнє. Вона, може, й не буде застосовано завтра чи післязавтра, проте, це наша політична мета, і ми намагатимемося здійснити її. Це може забрати багато часу, але чекання оплатиться, і варт боротися за її здійснення. [...]

24. ДОКТРИНА ТРУМАНА

[УРИВКИ]

12 березня 1947

... Я вповні свідомий того, що означає наша причетність, якщо Сполучені Штати дадуть допомогу Греції та Туреччині, і я хочу цю причетність з вами зараз обговорити.

Одна з головних цілей зовнішньої політики Сполучених Штатів — створити умови, за яких ми та інші народи матимуть змогу встановити спосіб життя без насильства. Це було основне питання у війні з Німеччиною і Японією. Ми здобули перемогу над країнами, які намагалися нав'язати свою волю і свій спосіб життя іншим народам.

Щоб забезпечити мирний розвиток народів без насильства, Сполучені Штати взяли на себе провідну ролю в заснуванні Об'єднаних Націй. Об'єднані Нації створено для того, щоб уможливити тривалу свободу і незалежність для всіх її членів. Але ми не будемо свідомі наших цілей, якщо не будемо готові допомагати вільним народам зберігати свої вільні системи та свою національну незалежність від агресивних рухів, які пробують нав'язати їм тоталітарні режими. Це не що інше, як шире признання, що тоталітарні режими, накинені вільним людям прямою чи посередньою агресією, підривають основи міжнародного миру, а разом з тим і безпеку Сполучених Штатів.

Люди багатьох країн світу були нещодавно під тоталітарними режимами, накиненими їм проти їхньої волі.

Доктрина Трумана була реакцією на напружену ситуацію в другій половині 1940-их рр., спричинену радянським експансіонізмом та зламанням умов порозуміння Москви з західними альянтами відносно сфер впливу в повоєнному світі та його структури. Безпосередньою причиною проголошення програми допомоги загрозеним комунізмом державам була спроба з боку СРСР підкорити Грецію й Туреччину засобами внутрішньої револьти і зовнішнього тиску.

Уряд Сполучених Штатів часто висловлював протест проти насильства і залякування, проти порушення Ялтинської угоди, у Польщі, Румунії і Болгарії. Я мушу ствердити, що в багатьох інших країнах були подібні прояви.

Сьогодні в світовій історії майже кожний народ мусять вибирати між різними способами життя. Аж надто часто вибір цей проходить під примусом.

Один спосіб життя базується на волі більшості, і його характеризують вільні інституції, уряд з представників народу, вільні вибори, гарантії особистої свободи, свобода слова і релігії, відсутність політичного гніту.

Другий спосіб життя базується на волі меншості, яку силою накинено більшості. Він спирається на терор і насильство, на контрольованій пресі й радію, на наперед вирішені вибори і на придушення особистої свободи.

Я вважаю, що Сполучені Штати повинні підтримувати вільних людей, які протиставляються спробам підкорення їх озброєною меншістю або зовнішнім тиском.

Я вважаю, що ми мусимо допомагати вільним людям вирішувати свою долю за власним уподобанням.

Я вважаю, що наша допомога повинна, головним чином, полягати в економічній і фінансовій підтримці, що є суттєвим для економічної стійкості і нормальних політичних процесів.

Світ не стоїть на місці і статус кво не є непорушним. Але ми не можемо дозволити на зміну в статусі кво порушенням Хартії Об'єднаних Націй такими методами, як насильство, або такими вивертами, як політична інфільтрація. Допомагаючи вільним і незалежним націям зберігати свободу, Сполучені Штати підтримуватимуть принципи Хартії Об'єднаних Націй.

Треба лише поглянути на мапу, щоб усвідомити, що збереження і самостійність грецької нації мають величезну вагу в значно ширшому аспекті. Якби Греція підпала під контроль озброєної меншості, це зразу вплинуло б по-важно на її сусіда — Туреччину. Неспокій і заворушення можуть легко поширитися на увесь Близький Схід.

Щобільше — знищення Греції як незалежної держави

мало б поважні наслідки на країни в Європі, народи яких, намагаючись усунути руїнницькі наслідки війни, одночасно борються з великими труднощами, щоб зберегти свою свободу і незалежність.

Було б неймовірною трагедією, коли б ці держави, які так довго боролися проти сили, що переважала, втратили свою перемогу, задля якої так багато пожертвували. Загибель вільних систем і втрата незалежності були б катастрофічними не лише для них, але й для світу. Зневіра, а може й упадок, стали б незабаром долею сусідніх народів, які намагаються зберегти свою свободу і незалежність. [...]

Насіння тоталітарних режимів зроджує злидні і нестатки. Воно розповсюджується і росте в марній землі убогости й суперечок. Воно повністю дозріває, коли люди втрачають надію на краще життя. Ми мусимо цю надію підтримати. Вільні народи світу чекають на підтримку від нас для збереження своєї свободи.

25. ПЛЯН МАРШАЛЛА [УРИВКИ]

5 червня 1947

... Крім впливу, який деморалізує світ, і можливих заворушень в результаті розпачу стурбованих народів, наслідки для економіки Сполучених Штатів мусять бути очевидні для кожного. Ясно, що Сполучені Штати повинні зробити все в їх силі, щоб допомогти повернути нормальний здоровий економічний стан у світі, без якого не може бути політичної стабільності і гарантії миру. Наша політика спрямована не проти будь-якої країни чи доктрини, а проти голоду, бідності, розпачу та хаосу. Її метою повинно бути відродження продуктивної економіки у світі та створення політичних умов, в яких можуть існувати вільні системи. Я переконаний, що таку допомогу не можна надавати частинами, в міру того, як розвиваються різні кризи. Будь-яка допомога, що її наш уряд надаватиме в майбутньому, повинна приносити видужання, а не тимчасову полегшу. Я можу з певністю сказати, що кожний уряд, який погодиться допомагати у відбудові, знайде повну підтримку від Сполучених Штатів. А кожний уряд, який маневрує, щоб перешкодити відбудові інших держав, не може розраховувати на нашу допомогу. Крім того, уряди, політичні партії чи угруповання, які шукатимуть в тому політичної чи іншої вигоди, натраплять на опозицію Сполучених Штатів. [...]

Істотною складовою частиною кожної успішної дії Сполучених Штатів є те, щоб американський народ зрозумів характер проблеми і потрібних засобів допомоги. Тут не може бути місця для політичних пристрастей чи упереджень. Передбачливістю й готовістю нашого народу взяти на себе величезну відповідальність, що її історія явно поклала на нашу державу, — труднощі, які я вказав, можуть бути і будуть переборені.

У промові в Гарвардському університеті державний секретар Дж. Маршалл пропонує далекоюсяглу програму відбудови знищеної війною Європи, включно з переможеними країнами.

26. ПІВНІЧНОАТЛАНТІЙСЬКА УГОДА

[УРИВОК]

4 квітня 1949

Учасники цієї угоди ще раз стверджують свою віру в цілі й принципи Хартії Об'єднаних Націй та своє бажання жити в мирі з усіма народами й усіма урядами.

Вони готові обороняти свободу, спадщину і цивілізацію своїх народів, засновану на принципах демократії, особистої свободи і права закону.

Вони хочуть підтримувати рівновагу і добробут в Південноатлантійській території.

Вони вирішили об'єднати свої зусилля для спільної оборони і для збереження миру та безпеки.

Тому вони погоджуються на таку Північноатлантійську угоду:

СТАТТЯ 1. Учасники зобов'язуються, як постановлено в Хартії Об'єднаних Націй, полагоджувати всяке міжнародне непорозуміння, в якому вони можуть бути замішані, мирними методами, щоб міжнародний мир та безпека, як і справедливість, не були загрожені, уникати в своїх міжнародних стосунках усяких погроз або вживання сили у будь-якій формі, що суперечили б цілям Об'єднаних Націй.

СТАТТЯ 2. Учасники сприятимуть дальшому розвитку мирних і приязних міжнародних стосунків зміцненням своїх вільних систем, привести до кращого розуміння принципів, на яких ці системи побудовані, а також сприяти тим самим рівновазі і добробутові. Вони намагатимуться усувати конфлікти в своїй міжнародній економічній політиці і заохочуватимуть до співпраці — поодиночо або між усіма. [...]

Завдання Північноатлантійського пакту — створення спільних збройних сил західноєвропейських держав і Північної Америки як інструмент збірної безпеки і заборона перед загрозою радянської агресії, яка зростала.

27. ТРУМАНОВА ПРОГРАМА
В ЧОТИРЬОХ ПУНКТАХ
[УРИВКИ]
24 червня 1949

КОНГРЕСОВІ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ:

Для того, щоб дати можливість Сполученим Штатам спільно з іншими державами допомогти народам економічно слабо розвинених країн підняти їх життєвий рівень, я запропонував схвалити закон з метою розширення програми технічної допомоги таким країнам, а також — експериментальну програму для заохоти приватних капіталовкладень для їх економічного розвитку. Це перші суттєві кроки в заходах, які потребуватимуть приватної ініціативи і добровільних організацій у Сполучених Штатах, а також уряду, щоб здійснювати постійно зростаюче зусилля, поліпшити економічні умови в менше розвинених країнах світу.

Убогість, яка пригноблює, і брак економічних можливостей для багатьох мільйонів людей в економічно слабо розвинених частинах Африки, Близького й Далекого Сходу та деяких районах Центральної і Південної Америки — одна з найбільших проблем сучасного світу. Не зважаючи на довготривалі економічні й соціальні перепони, народи цих територій за останні десятиліття заворушилися і прокинулися. Поширення індустріальної цивілізації, розуміння новітніх ідей правління, яке зростає, та дві світові війни змінили їхнє життя й погляди. У них зродилося бажання відігравати більшу ролю в спільноті народів.

Усі ці території мають спільну проблему. Вони мусять створити міцну економічну базу для досягнення демо-

У своєму зверненні до Конгресу президент Труман накреслив програму економічної і технічної допомоги недорозвиненим країнам світу. До уваги береться новостворені держави Африки й Азії, а також і давніші республіки Центральної і Південної Америки.

кратичних прагнень своїх громадян. Без такої економічної бази вони не будуть в силі здійснити сподівання, які сучасний світ розбудив у їхніх народах. Якщо розбити їх надії і розчарувати їх, вони можуть вдатися до фальшивих доктрин, які вчать, що дорога до прогресу проходить через тиранію. [...]

Оце деякі з причин, які зробили допомогу в розвитку слабко розвинених країн одним з найголовніших елементів нашої зовнішньої політики. [...]

28. СТАТУТ АМЕРИКАНСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРАЦІ — КОНГРЕСУ ВИРОБНИЧИХ ПРОФСПІЛОК [УРИВКИ]

ВСТУП

Створення цієї Федерації [AFL—CIO] через злиття Американської федерації праці [American Federation of Labor] і Конгресу виробничих профспілок [Congress of Industrial Organizations] це вияв надій і бажань робітників Америки.

Ми бажаємо здійснити ці надії і бажання шляхом демократичних процесів у рамках нашого конституційного правління і в погодженні з нашими інституціями і традиціями.

При колективному договорі в громаді, сповнюючи свої громадські права й обов'язки, з почуттям відповідальності ми служитимемо інтересам американського народу.

Ми урочисто обіцяємо ефективніше зорганізувати чоловіків та жінок, які працюють; забезпечити їм повне визнання і користування правами, які їм справедливо належаться; досягати щораз вищого життєвого рівня та умов праці; досягти забезпечення для всіх людей; забезпечити відпочинок від праці; зміцнити і поширити наш спосіб життя та головні свободи, які є основою нашого демократичного суспільства.

Ми рішуче боротимемося проти сил, які пробувати-муть захитати демократичну систему нашого народу і поневолити людську душу. Ми завжди намагатимемося шанувати гідність людини, якій служать наші профспілки.

З Божою допомогою, із вдячністю за прегарні тради-

Американське робітництво після здобуття прав на профспілкові організації із забезпеченням колективних договорів з працедавцями стало дуже сильною опорою американської економічної системи реформованого (народного) капіталізму та оборонцем традиційних американських свобод та ідеалів. Про це переконливо свідчить наведений виїняток зі статуту АФП-КВП.

ції нашого минулого, не боячися зустріти виклик майбутнього — ми проголошуємо цей статут. [...]

СТАТТЯ II. *Мета і принципи*

Мета і принципи цієї Федерації такі:

1. Беручи до уваги автономію, самостійність і юрисдикцію об'єднаних профспілок — допомагати робітникам одержувати кращу заробітну платню, кращі години та умови праці.

2. Допомагати і сприяти приналежним до Федерації профспілкам вести далі обопільну допомогу і колективні угоди робітників та сприяти об'єднанню незорганізованих робітників у профспілках за власним вибором для обопільної допомоги, охорони і прогресу, визнаючи принцип, що і цехові, і промислові профспілки є однаковою мірою придатні і необхідні для профспілкової організації.

3. Приєднати американські та міжнародні профспілки на правах філій до Федерації і створювати такі профспілки; творити організаційні комітети і безпосередньо філіяльні місцеві профспілки, та забезпечувати їхнє приєднання з відповідними американськими та міжнародними профспілками, пов'язаними чи упривілейованими Федерацією; організувати, допомагати та підтримувати державні, центральні, місцеві організації, в склад яких входять місцеві профспілки на правах філій організацій і заснувати й допомагати відділам торгівлі, які входять до американських та міжнародних профспілок і організаційних комітетів.

4. Заохочувати всіх робітників, без огляду на расу, переконання, колір шкіри, національне походження чи родовід користуватися на рівних правах з усіх вигод профспілкової організації.

5. Забезпечити законодавство, яке буде охороняти й підтримувати принципи вільних колективних домовлень, права робітників, фермерів та споживачів, безпеку й добробут усіх людей та чинити опір ворожому таким цілям законодавству.

6. Охороняти й зміцнювати наші демократичні інсти-

туції, забезпечувати повне визнання й користування правами й свободами, які нам справедливо належаться, і зберігати та утривалювати цінні традиції нашої демократії.

7. Конструктивно допомагати справі миру і свободи в світі, сприяти, підтримувати й допомагати та співпрацювати з вільним демократичним робітничим рухом у всьому світі.

8. Охороняти і зберігати в організації недоторканість кожної профспілки-члена, щоб кожна профспілка дотримувалася встановлених домовлень з кожною іншою, і щоб кожна профспілка-член стримувалася від втручання до встановлених домовлень кожного іншого члена і, одночасно, заохочувати ліквідувати організації, які мають суперечні інтереси і дублюють себе і юрисдикцію, через добровільні домовлення або добровільні об'єднання, щоб зберігати, після консультації з відповідними урядовими особами Федерації, організаційну юрисдикцію кожної профспілки-члена.

9. Допомогати й поширювати продаж і вживання випродукованих профспілками товарів та пропонувати послуги профспілок, вживаючи профспілкові ярлики та інші знаки; поширювати робітничу пресу та інші засоби, що сприяють ознайомленню з робітничим рухом.

10. Охороняти робітничий рух від кожного підкупного впливу і від підривних спроб комуністичних агенцій та інших, які протиставляться основним принципам нашої демократії і вільному демократичному профспілковому рухові.

11. Охороняти демократичний характер робітничого руху і обороняти автономію кожної американської та чужоземної, приналежної до Федерації профспілки.

12. Зберігаючи незалежність робітничого руху від політичного контролю, заохочувати робітників реєструватися й голосувати, користуватися повними правами та відповідальністю громадян та виконувати належну роль у політичному житті місцевих і федеральних громад штату. [...]

29. ПРОМОВА РЕГЕНА
В БРИТАНСЬКОМУ ПАРЛЯМЕНТІ
[УРИВКИ]
8 червня 1982

... Сьогодні в цілому світі демократична революція набирає нової сили. ... Ні, демократія це не квола квітка, проте, вона вимагає плекання. Якщо це століття і далі має бути свідком поступового поширення свободи й демократичних ідеалів, ми мусимо активно обстоювати демократію. ... Завдання, яке я пропоную, дуже легко визначити: зміцнювати підвалини демократії — систему вільної преси, профспілки, політичні партії, університети — вони уможливлють народів вибрати свій власний шлях, розвивати свою власну культуру, злагоджувати розходження мирними заходами. [...]

Це не є культурний імперіалізм; це забезпечення засобів для дійсного самовизначення й охорони відмінності. Демократія процвітає в країнах різних культур і історичного минулого. Сказати, що якийнебудь народ надає перевагу диктатурі проти демократії було б культурною капітуляцією, якщо не чимсь гіршим. [...]

Настав час, щоб ми як нація зобов'язали себе — однаково в публічному як і приватному секторі — допомагати розвитку демократії. ... Ми маємо в пляні радитися в цій справі також з керівниками інших держав. [...]

Наша мілітарна сила є передумовою миру, але всім

У цій промові Р. Реген висловлює переконання про перевагу демократичних принципів та ідеалів над — автократичними. Проте, в обличчі посиленого наступу ворогів демократії, замало тільки визнавати ці принципи й ідеали, а треба піддержувати й боронити демократичні сили всюди, де вони загрожені. Хоча на сторожі миру й безпеки стоять американські збройні сили, але головна боротьба відбувається і рішатиметься у сфері ідей.

повинно бути ясно, що ми вдержуємо ту мілітарну силу в надії, що ніколи її не буде треба застосовувати. Бо остаточним рішучим чинником у сучасній боротьбі будуть не бомби і ракети, але змаг волі й ідей — духова проба наших вартостей, наших переконань і наших ідеалів. [...]

ЗМІСТ

- 5 Від видавництва
- 7 *Роман Борковський*: Подвиг Вашингтона
— легенда і людина
- 33 *Роман Борковський*: Новий і праведний закон
Вашінгтона

ДОКУМЕНТИ АМЕРИКАНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

- 55 1. Угода Мейфлауера
- 56 2. Деклярація свобод
[колоніального Массачусетсу]
- 57 3. Пенсільванська хартія привілеїв
[Вілляма Пенна]
- 59 4. Вірджінська деклярація прав
- 62 5. Деклярація незалежності
- 67 6. Вірджінський статут релігійної свободи
- 70 7. Вступ до Конституції і Деклярація прав
- 73 8. Перша інавгураційна промова Вашингтона
- 77 9. Прощальне слово Вашингтона
- 80 10. Перша інавгураційна промова Джефферсона
- 85 11. Доктрина Монро
- 86 12. Промова Лінколна про «Поділений дім»
- 87 13. Перша інавгураційна промова Лінколна
- 89 14. Послання Лінколна до спеціальної сесії
Конгресу
- 91 15. Геттісбурзька промова Лінколна
- 92 16. Збереження природних багатств
- 93 17. Рузвелт і новий націоналізм
- 95 18. Перша інавгураційна промова Вілсона
- 100 19. Закон Клейтона про заборону монополій
- 101 20. Чотирнадцять пунктів Вілсона

- 104 21. «Чотири свободи» Ф. Д. Рузвелта
- 106 22. Атлантийська хартія
- 108 23. Заява Трумана про основні правила
американської зовнішньої політики
- 110 24. Доктрина Трумана
- 113 25. Плян Маршалла
- 114 26. Північноатлантийська угода
- 115 27. Труманова програма в чотирьох пунктах
- 117 28. Статут Американської федерації праці —
Конгресу виробничих профспілок
- 120 29. Промова Регена в Британському парламенті

